

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

Tomáš Kršiak

Pronikání akuzativu do slovesných vazeb v češtině

Olomouc 2020

vedoucí práce: Mgr. Luboš Veselý, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a řádně jsem uvedl citaci všech použitých pramenů.

V Olomouci 15. května 2020

Tomáš Kršiak

Tímto bych chtěl poděkovat panu Mgr. Luboši Veselému, Ph.D. za odborné vedení při práci, za jeho trpělivost, ochotu a spoustu cenných rad a poznámek. Mé poděkování patří také mým přátelům za jejich podporu a nápomoc.

Anotace

Jméno a příjmení:	Tomáš Kršiak
Katedra nebo ústav:	Českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Luboš Veselý, Ph.D.
Rok obhajoby:	2020

Název závěrečné práce:	Pronikání akuzativu do slovesných vazeb v češtině
Název závěrečné práce v angličtině:	The Infiltration Behaviour of the Accusative Case into the Verb Patterns in the Czech Language
Anotace závěrečné práce:	Bakalářská práce se zabývá pronikáním sekundárního akuzativu do valence vybraných českých sloves. První, teoretická část práce nejprve krátce vysvětluje základy valenční teorie sloves, charakterizuje jednotlivé české pády a mapuje pohled odborné literatury na pronikání sekundárního akuzativu. Druhá, praktická část práce je věnována rozborům konkrétních sloves a hledání příčin pronikání akuzativu. Cílem práce je nalezení takových hypotéz, které by vysvětlovaly pronikání akuzativu do valence vybraných českých sloves. K hypotézám uvádíme také způsob jejich ověření. Součástí praktické části je také sběr materiálu. Shromážděný materiál je zahrnut příloze.
Klíčová slova:	akuzativ, pronikání, konkurence, korpus, sekundární, diskutovat, mluvit, zmínit, pracovat, hýřit, plýtvat
Přílohy vázané v práci:	1 – Shromážděný materiál – slovesa se sekundárním akuzativem
Rozsah práce:	50 stran (95 253 znaků)
Jazyk práce:	čeština

Obsah

Úvod	6
1 Teoretická část.....	8
1.1 Valenční syntax	8
1.2 Pád.....	9
1.2.1 Pád jako prostředek syntaktického vyjádření.....	11
1.2.2 Nominativ.....	11
1.2.3 Genitiv.....	12
1.2.4 Dativ.....	14
1.2.5 Akuzativ.....	15
1.2.6 Vokativ.....	16
1.2.7 Lokál.....	17
1.2.8 Instrumentál.....	17
1.3 Zmínky o konkurenci akuzativu v jazykovědných pracích	20
1.3.1 Nový encyklopedický slovník češtiny.....	20
1.3.2 Akademická mluvnice češtiny	21
1.3.3 Čeština – řeč a jazyk.....	22
1.3.4 Nástin syntaktického popisu češtiny	22
1.3.5 Vývoj předmětového genitivu v češtině.....	23
1.3.6 Vyhodnocení	24
2 Praktická část – rozbor sloves.....	25
2.1 Krátce ke spojení pracovat něco.....	25
2.2 Mluvit, diskutovat, zmínit.....	26
2.2.1 Zmínit něco	26
2.2.2 Diskutovat něco.....	29
2.2.3 Mluvit něco	35
2.3 Hýřit, plýtvat	38
2.3.1 Hýřit něco.....	38
2.3.2 Plýtvat něco	40
Závěr	45
Příloha 1	47
Seznam použitých zkratk	48
Seznam použité literatury	49

Úvod

Předmětem zkoumání této práce budou slovesa se sekundární akuzativní valencí. Zajímá nás zvláště jejich konkurence vůči ostatním pádům ve valenci a četnost daných případů. Především ale usilujeme o odhalení příčin způsobujících tuto konkurenci, a to jak pohledem odborné literatury, tak silami vlastními. Podaná tvrzení budou dokládána na konkrétních případech. Budeme se opírat zejména o data Českého národního korpusu, případně o citovanou literaturu.

Abychom dokázali lépe porozumět pronikání akuzativu do valence některých českých sloves, charakterizujeme nejprve – **v teoretické části práce** – jednotlivé české pády, podíváme se na jejich syntaktické funkce a věnujeme u toho pozornost jejich vzájemné konkurenci. Jelikož v naší práci vycházíme z valenční teorie sloves, popíšeme a vysvětlíme její základy. Nahlédneme také do vybraných jazykovědných publikací, kde zjistíme, jak na pronikání akuzativu nahlíží odborná literatura. **V praktické části práce** se budeme věnovat rozborům konkrétních sloves a hledat příčiny pronikání akuzativu do jejich vazeb.

Cílem práce je ptát se po příčinách tohoto jevu a vytvořit takové hypotézy, které by vysvětlovaly pronikání akuzativu u vybraných sloves. Ačkoliv tyto hypotézy nebudou (pro omezený rozsah textu) pokaždé dostatečně ověřovány, vždy bude navrhnut způsob, jakým by bylo možné jejich ověření dosáhnout. Tyto informace pak mohou posloužit dalším výzkumům. Půjde tedy o hledání takových cest, které směřují k lepšímu pochopení výskytu sekundárního akuzativu u vybraných sloves.

Usilujeme o předložení stabilních hypotéz. Těch se budeme snažit docílit **metodou** pečlivého skládání argumentů a protiargumentů, jejichž prostřednictvím chceme zároveň nabídnout komplexní pohled na tuto problematiku. Pro tyto argumenty nalezneme buďto pevnou oporu, nebo se pokusíme o jejich vyvrácení. Věříme, že jedině tímto způsobem můžeme dojít nejbliže k pravdivému poznání.

Při hledání příčin pronikání akuzativu budeme zohledňovat především vliv sloves sémanticky blízkých, jejich frekvenci v komunikátech a vliv cizího jazyka. Slovesa budeme zkoumat v konkrétních kontextech, kde přihlédneme ke komunikačnímu záměru výpovědi, její funkci a prostředí, v jakém se výpověď objevuje.

Vliv významově blízkých sloves předpokládáme u sloves domácích. U nich je časté, že v povědomí uživatelů dochází k vzájemné kontaminaci vazeb. U přejímek budeme věnovat

větší pozornost možnému ovlivnění cizím jazykem, ačkoliv porovnávání s domácími ekvivalenty pro nás bude neméně důležité. Ať už půjde o slovesa domácího původu, či přejímky, budeme většinou srovnávat vzájemnou zaměnitelnost jejich ekvivalentů v různých výpovědích a snažit se postihnout a popsat změny v jejich používání.

Součástí práce (její praktické části) bude také sběr materiálu. Půjde nám proto o shromáždění případů známých, ale i zachycení případů nových, prozatím nezpozorovaných. Shromážděný materiál nabídneme v příloze práce v podobě tabulkového přehledu.

1 Teoretická část

1.1 Valenční syntax

Valenční teorie syntaxe považuje za základní kámen české věty sloveso v určitém tvaru, protože právě sloveso je prvotním předpokladem k tvorbě gramaticky funkční výpovědi. Zdá se totiž, že pro nás lidi je nejtýpější referovat k nějakým dějům. Jenom těžko si můžeme představit, jak bychom bez takového děje zapojovali do našich výpovědí osoby, případně předměty, které na jevu participují, kdybychom nevěděli, o jaký děj se jedná.

Toto spojení s osobami, či předměty účastnicími se nějakého děje už úzce souvisí s další fundamentální vlastností většiny sloves, které tyto děje označují, a sice s jejich schopností vytvořit prostor a navázat tak k sobě další slova v odpovídajících tvarech. Sloveso *dát* tak například při použití tvaru *dal* vytváří prostor k doplnění, nebo lépe řečeno vyžaduje doplnění, které nám osvětlí, kdo dal, komu to dal a co mu dal (*Jirka mi dal peníze*). Po takovém nutném doplnění vzniká gramaticky funkční věta, která se nazývá větou minimální. Taková věta je pro valenční syntax základem, který je možné dále obohacovat a doplňovat o další členy. Můžeme se tak dále dozvědět, proč někdo někomu něco dal, kdy mu to dal apod. Takováto obohacení nejsou pro náležitou gramatickou funkci nutná, a jejich absence tudíž nevede k vytvoření agramatické větné konstrukce. Proto se tyto členy nazývají členy fakultativní.

Podle toho, jakým počtem obligatorních (nutných) členů musí být různá slovesa doplněna, dělí se slovesa na jednovalenční, dvouvalenční, trojvalenční a čtyřvalenční. Existují i slovesa, která obtojí sama o sobě, aniž by tedy potřebovala jakékoli doplnění. Takovým slovesům se říká nevalenční a jsou jimi například slovesa sémanticky spjatá s meteorologickými jevy *prší*, *sněží* apod.

Jelikož se tatáž slovesa v češtině mohou objevovat v různých kontextech s jiným významem a mohou tak v různých situacích vyžadovat různý počet nutných doplnění, nemluví se ve valenční syntaxi o slovesech, ale o predikátorech. Zatímco se tedy ve větě a) *Pavel vede bratra do školy* a ve větě b) *Lendl vede* jedná z hlediska slovních druhů o jedno sloveso *vést*, z hlediska valenční syntaxe se jedná o dva rozdílné predikátory, protože v případě prvním se jedná o predikátor trojvalenční (někdo – vede – někoho, někam), v případě druhém postačí pouze doplnění jediné, a tudíž se jedná o predikátor jednovalenční. Oba tyto predikátory mají současně i jiný význam, protože v případě a) bychom význam

charakterizovali jako „osoba x svým konáním napomáhá přemístění osoby y někam“, kdežto v případě b) bychom mluvili o významu „x se nachází v takovém vztahu k y, že má více bodů potřebných k vítězství než y“.¹

Na základě valenční teorie sloves vznikají příslušné valenční slovníky. Ty abecedně seřazují jednotlivé predikátory daného jazyka a u jejich položek uvádějí nejenom nutná, ale i další možná doplnění. V češtině je to tzv. *Vallex* autorů Lopatková a kol. nebo jeho předchůdce *Slovesa pro praxi* autorů Svozilová a kol. Při zkoumání vybraných sloves, si budeme v těchto slovnících všimnout, zdali je v nich zachycena i akuzativní valence, případně v jakém vydání je uvedena. Bude nás zajímat, jestli tyto slovníky u konkrétních případů uvádí akuzativ jako zcela synonymní k původním vazbám, nebo jestli je v případě použití akuzativu původní význam slovesa nějak pozměněn.

Nejen že predikátory mají schopnost vytvářet místo pro další doplnění, ale k tomu i určují, v jakém tvaru se k nim toto doplnění připojí. U doplnění substantivním objektem tedy „rozhodují“ o pádu daného substantiva. Připojení příslušného pádu úzce souvisí s významem slovesa. Z toho by vyplývalo, že slovesa, která sekundárně navázala akuzativ, by měla mít ve svých valencích akuzativ už předem skryt a tuto svou valenci z nějakého důvodu dříve neprojevovala. Nejsou nám však známy žádné příčiny, které by nějakým způsobem mohly sekundárnímu akuzativu jakkoliv bránit v tom, aby se projevil. Proto se budeme držet tvrzení, že akuzativ byl navázán až postupem času.

Z uvedeného by pak rovněž mohlo vyplývat, že pokud postupem času k navázání akuzativu dojde, muselo by nutně dojít k nějakému významovému posunu slovesa, který by tuto změnu umožnil. Ačkoliv je tato teorie už blíže pravdě, protože v některých případech navázání akuzativu skutečně může být zapříčiněno významovým posunem sloves, není to jediný nutný předpoklad pro proniknutí akuzativu do vazby daného slovesa.

1.2 Pád

Existence pádů je pro flektivní jazyk, jako je čeština, nejenom příznačná, ale spíše elementární, neboť bez existence pádových tvarů bychom nedokázali určit vztah popisovaného objektu k ději, kupříkladu ve větě **Jakub bil Petr*, bychom nevěděli, kdo bije koho. To je samozřejmě úzce spjato s faktem, že čeština nemá ve své gramatice pevný

---

¹ KARLÍK, Petr. Syntaktické sloveso. *Naše řeč*. 1996, 79(2), s. 66-72.

pořádek slov, což je důvod, proč například v angličtině, která pevně daný slovosled má, jsme schopni pochopit význam stejné věty („Jakub was beating Petr.“), aniž bychom vyžadovali rozlišení pomocí pádových tvarů.

Pád podstatných jmen v češtině chápeme jako gramatický prostředek pro vyjádření způsobu účasti na ději. Pády tedy vyjadřují, zdali je popisovaný objekt konatelem děje, nebo je dějem zasažený, či zdali je adresát, nebo snad prostředek, kterým je děj vykonáván. Pády tak slouží k efektivnímu popisu reality, a je pro ně proto typická jejich odrazová funkce. To znamená, že při užití konkrétního pádu je mluvčí díky tomu, jak daný tvar zrcadlí realitu, schopen o reálné situaci referovat a recipient dokáže snáze pochopit obsah jeho sdělení. Například při použití akuzativního tvaru plurálu *pány*, víme, že tito páni jsou objektem děje a že se vyskytují v počtu větším než jeden.

Zde vidíme, že jejich funkce je úzce spjata se sémantikou sdělení, a že tudíž není možné užívat je jakkoli náhodně, neboť jinak by byla narušena gramatičnost výpovědi. Jelikož si ale mluvčí žádají při tvorbě výpovědi mít na výběr v tom, jak budou o jevech referovat, a mít tedy různé možnosti vyjádření, vstupují pády do různých konkurencí, a to jak vůči sobě samým, tak vůči dalším slovním druhům. Pokud tedy vidíme dva naše přátele spolu zápasit, máme kromě výše uvedené možnosti hned několik dalších, jak o tom můžeme ostatním referovat, a to podle toho, co chceme zdůraznit nebo naopak zamlčet. Například chceme-li uvést, kdo zápas inicioval, můžeme říct *Petr byl napaden Jakubem*, nebo *Petr se brání Jakubovi*, nebo chceme-li zamlčet, kdo byl útočníkem a kdo má v zápase navrch, řekneme zkrátka *Jakub a Petr se perou*.

Když o jedné situaci referujeme různými způsoby, užíváme k vyjádření jiných pádů. Použití pádů může konkurovat i jiným slovnědruhovým vyjádřením. Při popisu způsobu, jak budeme v práci postupovat, můžeme říct: „*Budeme postupovat krok za krokem*.“ stejně jako „*Jednotlivé kroky musíme podnikat postupně*.“ Takové případy konkurence však nebudou předmětem této práce.

Poznamenejme ještě, že pád a jeho odrazová funkce je primární výsadou substantiv. Ačkoliv se pády vyskytují například i u adjektiv, tam plní pouze funkci kongruentní, neboť jejich pádová shoda udává, k jakému substantivu náleží.

1.2.1 Pád jako prostředek syntaktického vyjádření

Ačkoliv pády jakožto soubory tvarů patří k morfologii, jejich funkce při použití v konkrétních promluvách nabývá platnosti syntaktické. Tam totiž umožňují substantivům zapojovat se do různých výpovědí a kontextů, čímž zároveň umožňují jejich syntaktickou realizaci, kterou tradiční syntax popisuje jako větné členy.

Petr Jan a kol. v *Mluvnici češtiny* uvádí, že tato vlastnost je pádu dokonce bytostně vlastní, neboť právě jeho vystupování v různých gramatických větných vzorcích je spolu s deklinačním morfem pádu součástí jeho tzv. komplexní výrazové struktury. K ní také náleží přeložka, pokud ji daný pád vyžaduje. Pády podle toho dělíme na předložkové a prosté.²

Někteří autoři dokonce definují pád pouze na základě jeho syntaktické či jiné funkce, a nikoliv na základě jeho morfologického tvaru. Karel Hausenblas takové pojetí považuje za chybné, neboť podle něj stejná funkce ještě neznamena totožnost gramatické kategorie.³

Pro každý pád jsou přitom příznačné různé syntaktické realizace, podle toho jak často se v nich substantivum objevuje. Například použití instrumentálu nejčastěji popisuje nástroj, který má na děj vliv, nebo kterým je děj vykonáván (*psát tužkou, kopat lopatou*), zatímco pro genitiv je obvyklejší jeho spojení s jiným substantivem, to v tradiční syntaxi označujeme jako přívlastek neshodný (*roh stolu, konec cesty*). Zároveň může každý pád, kromě pádu pátého, vyjadřovat mnohé další syntaktické realizace substantiv. Jelikož chceme zkoumat, jak akuzativ ve vazbě sloves konkuruje pádům ostatním, podíváme se nyní na to, kde by se pády ve svých funkcích mohly protínat. Budou zajímat zejména pády, které se vážou ke slovesu jako jeho první předmět.

1.2.2 Nominativ

Nominativ je pád pojmenovavací. Má zřejmě nejsilnější syntaktickou funkci, neboť je přítomen ve většině českých vět jakožto pád podmětu. Z hlediska sémantických interpretací se může objevovat v různých rolích. Například ve větě *Petr vidí Pavla* nominativ zastupuje agent, ve větě *Petr má dva bratry* vystupuje jako posesor, zatímco ve větě *Petr je smutný* je

---

² PETR, Jan, VESELKOVÁ, Jarmila, MIROSLAV KOMÁREK, JAN KOŘENSKÝ a JAN PETR, ed. *Mluvnice češtiny. (2). Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986, 536 s., s. 53.

³ HAUSENBLAS, Karel. *Vývoj předmětového genitivu v češtině*. Praha: Československá akademie věd, 1958. Studie a práce lingvistické., s. 17.

nositelem vlastnosti. Nominativ může také vyjadřovat patiens, a to v pasivních konstrukcích, kupříkladu *Pavel byl viděn Petrem*.⁴

Vedle podmětu pak může tvořit jmennou část přísudku (*Jana je jeho přítelkyně*), může fungovat jako doplněk (*uplatnil se jako režisér; vrátil se opálený*), nebo jako příslovečné určení, či v konstrukcích přirovnávacích (*Vašík přiskotačil jako kůzle*). Dále se užívá v neshodných přívlastcích, kde se označuje jako nominativ jmenovací (*město Olomouc; v předmětu stylistika*). Nominativ můžeme často vidat i ve formě přístavku (*Karel Hynek Mácha, významný český básník, ...*).⁵

Nominativ je pád velmi svébytný. Jediný pád, který mu dokáže konkurovat v jeho levovalenční pozici, je genitiv partitivní nebo záporový. Použití těchto genitivů se vnímá jako příznakové. V naší práci se nominativu více věnovat nebudeme, protože se v češtině neobjevuje v pozici předmětu, a tudíž nemůže vstupovat do konkurence s předmětovým akuzativem.

1.2.3 Genitiv

Genitiv je vzhledem k možnému uplatnění pádem velmi rozmanitým.⁶ Vyskytuje se totiž hned u několika slovních druhů, nejvíce však ve spojení s jiným substantivem, tedy jako přívlastek neshodný. V tomto případě se z hlediska obsahového v lingvistice vyčleňuje hned několik jeho významů. Karel Hausenblas se například zmiňuje o genitivu podmětovém (*pohyb ruky*) či předmětovém (*zlomení ruky*), ale i řadě dalších.⁷ Ve spojeních popisujících příslušnost pak genitiv konkuruje přívlastňovacím adjektivům (*Venduly boty* vs. *Venduliny boty*).

Spojení dvou podstatných jmen se nazývají spojení adnominální. Vedle toho se genitiv „řád“ připojuje i k dalším jménům, tedy k jménům přídavným (*zmatený z výkladu*) a zájmenům (*nic jiného*).

---

⁴ KARLÍK, Petr. Nominativ. Petr KARLÍK, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ, ED. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-03-24]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/NOMINATIV>.

⁵ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9., s. 166.

⁶ Tamtéž, s. 167.

⁷ HAUSENBLAS, Karel. *Vývoj předmětového genitivu v češtině*, s. 24.

Nás bude nejvíce zajímat genitiv adverbální, tedy takový genitiv, který se váže ke slovesu a stává se jeho předmětem. Adverbální genitiv se vyskytuje především u sloves reflexivních (*leknout se výkřiku*⁸), ale i některých nereflexivních (*užívat léků*). Právě u sloves nereflexivních nejednou dochází k nahrazování akuzativem (*užívat léky*). Pro dnešní gramatiky je charakteristické rozdělovat na genitiv cílový/dotykový (*držet se stolu*), odlukový (*zbavit se zodpovědnosti*) a genitiv příčiny (*litovat svého činu*).⁹

Zvláštní příznakový význam má pak tzv. genitiv záporový a genitiv partitivní. Velmi přesně genitiv záporový zachycuje a vysvětluje *Nový encyklopedický slovník češtiny*, kde je uvedeno: „*Genitiv záporový je přidělován, jestliže sloveso nese negaci, a to jménu v pozici přímého objektu tranzitivních sloves (Viděl jsem tam jedinou květinu / *jediné květinu × Neviděl jsem tam jedinou květinu / jediné květinu), n. jménu v pozici subjektu slovesa být (V místě není kostel/kostela).*“¹⁰ Šmilauer chápe užití genitivu záporového jako znak jistého zdůraznění (*nezamhouřil oka* vs. *nezamhouřil oko*), což podporuje tvrzením, že se vedle genitivu záporového často objevují i další zdůrazňující prostředky typu *ani, jakživ, nikdy, žádný, jediný* apod.¹¹ Ačkoliv je genitiv záporový na ústupu a ve většině případů jeho použití již zarchaizovalo, udržel se dodnes alespoň v některých ustálených slovních spojeních (*nebylo slyšet vlastního slova*).

Genitiv partitivní se naproti tomu užívá ve spojeních kladných s významem blíže neurčeného kvantitativního zásahu předmětu. Typický je ve spojeních se jmény látkovými (*nabrat polévky, ochutnat tvarohu*) nebo ve spojeních, která popisují velké množství (*to mi to dalo práce! tam jsme našli hub!*), přičemž druhé zmíněné použití bývá doprovázeno prostředky zdůrazňujícími kvantitu (interpunkcí, či intonací).¹² Existují dokonce slovesa, která ve svých valencích přímo vážou genitiv partitivní s významem velkého množství. Tyto

---

⁸ MČ 2, s. 59.

⁹ KARLÍK, Petr. Genitiv. Petr KARLÍK, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ, ED. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/GENITIV>

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ ŠMILAUER, Vladimír. *Novočeská skladba: vysokoškolská příručka*. 2. vyd., (v SPN 1. vyd.). Praha: SPN, 1966., s. 206.

¹² HAUSENBLAS, Karel. *Vývoj předmětového genitivu v češtině*, s. 125.

slovesa tvoří skupinu tzv. extenziv. Jedná se o reflexivní slovesa s předponou *na-* (*naběhat se kilometrů, napéct buchety*).¹³

Jak je již z některých příkladů patrné, ve všech výše uvedených výskytech s výjimkou většiny sloves reflexivních bývá genitiv nahrazován akuzativem.

Vedle již zmíněných syntaktických funkcí se genitiv může uplatňovat v roli doplňku (*bál se otce opilého*), nebo většiny druhů příslovečných určení, tam zejména ve vazbách předložkových: příslovečné určení míry (*bojoval do roztrhání těla*), podmínky (*za tohoto stavu nelze operovat*), příčiny (*neudělal to bez důvodu*) atd.¹⁴

1.2.4 Dativ

Dativ má v českém pádovém systému oproti genitivu velmi svébytné postavení a bývá jen zřídkakdy ohrožován konkurencí jiných pádů. Je totiž především pádem druhého předmětu, kde vypovídá o tom, ke komu se daný děj váže, lépe řečeno, komu je adresován (*dát mamince dárek, odpovědět učiteli na otázku*). V případě, že dativ vykonává podobnou funkci, ale není základní součástí valenční struktury slovesa, označuje se jako dativ volný. Čermáková rozděluje dativ volný na dativ prospěchový (*vařit rodině snídani*), přivlastňovací (*roztrhl mi sukni*), subjektový (*mamince se daří dobře*), zřetelový (*bylo mi to trapné*), kontaktní (*to vám byla krása*) a emocionální (*to je mi ale nepořádek*).¹⁵

Podobně je možné dělit do skupin pád prvního předmětu jindy nazývaný jako dativ přímý. Podrobně ho s ohledem na sémantiku sloves rozčlenil Vladimír Šmilauer. Konkrétně pak uvádí tyto skupiny: dativ u sloves se vztahem prostorovým (*blížít se, uniknout*), se vztahem podoby (*vyrovnat se, vyhovovat*), dativ shody a příslušnosti (*přát, nadávat*), dativ se vztahem přízně a nepřízně (*prisvědčovat, odporovat*); se vztahem nadřazenosti a podřazenosti (*vládnout, sloužit*), dativ podivu a radosti (*divit se, smát se*).¹⁶

---

¹³ KARLÍK, Petr. Genitiv. Petr KARLÍK, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ, ED. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-03-25]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/GENITIV>.

¹⁴ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8., s. 238-239.

¹⁵ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*, s. 167.

¹⁶ ŠMILAUER, Vladimír. *Novočeská skladba: vysokoškolská příručka*, s. 212-216.

Dativ také může vystupovat s předložkou jako příslovečné určení. Mezi nejčastější patří příslovečné určení místa (*přiblížit se ke škole*), příčiny (*odešla kvůli pomluvám, pro nemoc se nedostavil*), účelu (*učila se kvůli pochvale*), přípustky (*proti všem předpokladům uspěl*), nebo zřetele (*vzhledem k situaci už nemůžeme čekat*).¹⁷

1.2.5 Akuzativ

Akuzativ svou funkcí vstupuje v opozici vůči nominativu, neboť zatímco nominativ je pád nezávislý, pro akuzativ je závislost jeho typickým rysem. Vyjadřuje totiž nejčastěji to, co je dějem zasaženo. Spolu s nominativem tak tvoří centrum české věty, jinak také jmenný základ věty.¹⁸ Je to zřejmě dáno tím, že spojení těchto pádů vyjadřuje v komunikaci jistou elementární informaci, tedy „kdo dělá co?“, přičemž právě toto „co“ je primárně vyjádřeno akuzativem. Slovesa, která vyžadují přímé akuzativní doplnění se nazývají přechodná neboli tranzitivní.

Druhý díl Mluvnice češtiny Jana Petra a kol. rozčleňuje akuzativy těchto sloves následovně:

- a) patiens u sloves vyjadřující vznik, zánik (*vyrobit traktor, spálit knihu*),
- b) patiens u sloves vyjadřujících změnu:
  - a. patiens stávající se nositelem děje (*roztočit kola*),
  - b. patiens měnící polohu (*povalit protivníka*),
  - c. patiens měnící podstatu (*zbourat stěnu*),
  - d. patiens měnící vlastnosti (*čistit podlahu*),
  - e. patiens měnící majitele (*prodat motorku*),
  - f. patiens měnící strukturu nebo strukturní vztahy (*rozkrájet pomeranč*),
  - g. patiens dějem zasahovaný (*otloukat zed'*),
  - h. patiens uváděný do pohybu (*nést nákup*),
  - i. patiens řízený (*hnát dobytek, řídit auto*),
- c) patiens, na nějž je děj zaměřen s cílem dosažení kontaktu (*hledat peněženku*),
- d) zasahovaný patiens specifikující obsah činnosti (*udržovat byt, způsobit nehodu*), její podstatu (*zachovávat předpisy*), nebo její vnitřní povahu (*hrát mariáš*).¹⁹

---

¹⁷ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*, s. 167.

¹⁸ Tamtéž, s. 166.

¹⁹ MČ 2, s. 60.

Za pozornost pak stojí jistá jeho rozpínavost. Jako jediný totiž vstupuje do konkurence vůči všem ostatním pádům vyjma nominativu a vokativu. Činí tak jak u pádů prostých (*hýřit penězi* vs. *hýřit peníze*), tak u pádů předložkových, kdy jejich předložkovou vazbu buďto zcela odejímá a činí z nich slovesa tranzitivní (*zmínit se o plánech* vs. *zmínit plán*), nebo předložku naopak ve svůj prospěch přidává (*dbát svých povinností* vs. *dbát na své povinnosti*). Akuzativ se dokonce prosazuje i v některých ustálených slovních spojeních (*na jedné straně* vs. *na jednu stranu*²⁰).

Vedle své primární syntaktické funkce předmětu, se akuzativ objevuje jako neshodný přívlástek (*pokus o vraždu, tip na dovolenou*), doplněk k přímému předmětu (*vrátit knihu nepřečtenou*), ve spojeních s eliptickým přechodníkem slovesa *mít* (*seděla hlavu zakloněnou*) a hojně v příslovečných určeních. Příkladem uveďme příslovečné určení místa (*vystoupit na vrchol*), způsobu (*jít krok za krokem*) a času (*odejít na hodinu*).²¹

1.2.6 Vokativ

Na vokativ se pohlíží jako na pád hlavně z hlediska morfologického, neboť jeho tvar vzniká stejným způsobem jako tvary ostatních pádů a zároveň odpovídá přidělenému deklinačnímu typu. Z hlediska syntaxe se za pád jako takový nepovažuje, protože na rozdíl od pádů ostatních nevstupuje do syntaktických struktur, ale stojí mimo ně. Tomu odpovídá i způsob, jakým se tradičně určují pády ve školách. Zatímco se totiž na ostatní pády můžeme zeptat pádovými otázkami (kdo co, koho čeho, apod.) u vokativu musíme utvořit zcela nezávislou větu „Oslovujeme, voláme“, která jinak s větou, k níž se pojí, nemá nic společného.²²

---

²⁰ ULIČNÝ, Oldřich. K deflektivizačním tendencím ve slovanských jazycích. Ivo POSPÍŠIL a Miloš ZELENKA, ed. *Česká slavistika 2003. České přednášky při XIII. mezinárodní kongres slavistů*, 2003, s. 155-163.

²¹ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*, s. 166.

²² KARLÍK, Petr. Vokativ. Petr KARLÍK, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ, ED. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-03-23]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/VOKATIV>.

1.2.7 Lokál

Lokál představuje periferii pádového systému. Jako jediný český pád nemůže stát bez předložky, jindy proto bývá nazýván prepozitiv.²³ Bývá označován jako pád sémantický, neboť nejčastěji vyjadřuje okolnostní určení. Přisuzuje se mu statický význam, který odpovídá na otázku „kde?“ (*na stole, v Praze, po schodech*). Mimo to se užívá pro vyjádření časové (*o Vánocích, na jaře, po poledni*), příčinné (*v radosti ho políbila*), přípustkové (*při své váze byl dost mrštný*), ale i pro vyjádření mnoha dalších.²⁴

Ve funkci předmětu se objevuje zřídka. Děje se tak primárně u sloves mluvení (*povídat si, mluvit*) a přemýšlení (*uvažoval o výsledku*) a několika jiných (*podílet se na výzkumu, záviset na okolnostech*).²⁵

1.2.8 Instrumentál

Podobně jako lokál je i instrumentál pádem převážně sémantickým, protože nejvlastnější je mu výskyt v příslovečných určeních. Obvykle vyjadřuje prostředek (*malovat štětcem, jet autem*), nebo způsob (*dívat se smutnýmá očima*).²⁶ Používá se při odpovědi na otázku „kde?“ (*pod stolem, před lesem, mezi zahradami*), „kudy?“ (*lézt oknem, přijít dveřmi, procházet lesem*), nebo může vyjadřovat časový údaj (*tou dobou, nad ránem, před druhou hodinou*), údaj o okolnostech, které děj provázejí (*hovořil s úsměvem, přišel s kloboukem*), či se realizovat jako příslovečné určení zřetele (*vzrůstem byl po otci, svým výkonem předčil své spoluhráče*), případně příčiny (*trásl se chladem, skákal radostí*).²⁷

Specifická je pak jeho vlastnost vyjádřit v pasivních konstrukcích původce děje. Jedná se o jediný případ, kdy výskyt agentu v české větě je pouze fakultativní (*Dopis byl napsán [Petrem]*).²⁸

---

²³ KARLÍK, Petr. LOKÁL. Petr KARLÍK, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ, ED. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/LOKÁL>.

²⁴ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 241.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*, s. 166.

²⁷ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*, s. 242.

²⁸ KARLÍK, Petr. INSTRUMENTÁL. Petr KARLÍK, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ, ED. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/INSTRUMENTÁL>.

Instrumentál se objevuje jako jmenná část přísudku po sponových slovesech *být, stát se (je učitelem, stal se ředitelem)*. Velmi podobnou funkci zastává i v doplňku, kde se objevuje pouze po jiných slovesech (*zvolili ho předsedou*).²⁹ Význam instrumentálu v přísudku se stává předmětem diskuzí. V tradičních gramatikách se často píše o tom, že instrumentál by měl vyjadřovat přechodnost, kdežto nominativ trvalost. To, že je ale tato poučka značně zjednodušená, a proto nepřesná, dokládá ve svém článku František Štícha, který přichází s detailnější analýzou této konkurence.³⁰

Instrumentálu se dále používá jako doplnění akuzativu. Je tomu tak například ve spojeních typu *naplnil koš třešněmi, porazil ji autem, dojal nás příběhem, zmrazil mě pohledem*.

Sedmý pád nabývá větněčlenské platnosti předmětu spíše zřídka. Navíc je samo určení předmětu často na rozhraní s příslovečným určením. To přiznává i Šmilauer, který ve své *Novočeské skladbě* při určování instrumentálního předmětu dokonce užívá konkurence s vazbou akuzativní, kdy například u spojení *hodit míčem* používá existenci obdobné valence akuzativní *hodit míč* jako důkaz toho, že se skutečně o předmět jedná.³¹

Dále rozděluje slovesa s instrumentálním předmětem do pět skupin dle společných sémantických rysů na:

- slovesa jevů smyslem vnímaných (*svítit, vonět*),
- slovesa s významem „opatřiti něčím“ (*obdarovat, obštasnit*),
- slovesa s představou plnosti (*oplývat, vynikat*),
- slovesa se základní představou „hýbati“ (*trást, mávat*),
- slovesa duševních stavů (*chlubit se, opovrhovat*).³²

---

²⁹ KARLÍK, Petr. INSTRUMENTÁL. Petr KARLÍK, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ, ED. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/INSTRUMENTÁL>

³⁰ ŠTÍCHA, František. Konkurence nominativu a instrumentálu přísudkového substantiva v současné spisovné češtině. *Naše řeč*. 1980, 63(4), s. 192-200. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6204>

³¹ ŠMILAUER, Vladimír. *Novočeská skladba: vysokoškolská příručka*, s. 200.

³² Tamtéž.

Instrumentál vstupuje do konkurence s akuzativem v konstrukcích typu: *napustit vanu vodou* vs. *napustit vodu do vany*. Na tyto konstrukce se pohlíží jako na různé diateze téže výpovědi.³³ Takové jevy však nebudou předmětem našeho zkoumání, neboť my chceme zkoumat především klasické dvouvalenční struktury, kde si akuzativ konkuruje s jinými pády.

---

³³ KARLÍK, Petr. INSTRUMENTÁL. Petr KARLÍK, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ, ED. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-03-28]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/INSTRUMENTÁL>.

1.3 Zmínky o konkurenci akuzativu v jazykovědných pracích

Nyní se v krátkosti podíváme na to, jakým způsobem se o pádové konkurenci zmiňují některé české jazykovědné práce. Bude nás zajímat, kolik pozornosti věnují pronikání bezpředložkového akuzativu do předmětových vazeb a zdali nabízejí nějaká vysvětlení, nebo uvádí některé možné příčiny, proč se tak děje. Naším cílem není zmapovat komplexně pohled odborné literatury na pronikání akuzativu, nýbrž okrajově nahlédnout do různých typů jazykovědných prací (slovníku, dvou mluvnic, učebnice a studie) a zjistit, jestli a případně jak toto pronikání vysvětlují. Práce jsme vybrali podle dostupnosti a připojili jsme k nim i jednu studii, která se problematiky pronikání akuzativu dotýká.

1.3.1 Nový encyklopedický slovník češtiny

Internetová verze Nového encyklopedického slovníku češtiny je jedním z vůbec nejdostupnějších zdrojů pro většinu odborníků, ale i širokou veřejnost. Jelikož se jedná o slovník, musíme nahlédnout do textů, které jsou přidruženy k jednotlivým heslům.

Pod heslem *Pád* najdeme jeho základní definice, dělení a dočteme se také o současné vývojové dynamice českého pádového systému. Ta je mimo jiné ovlivňována tzv. syntaktizací pádů, tedy tím, že dochází k nahrazování sémantických periferních pádů, mezi které je zařazen genitiv, dativ a instrumentál, pády strukturálními (nominativem a akuzativem). Tato tendence je přičítána vlivu mluveného jazyka a jeho „zjednodušující, výrazově integrační a unifikační dynamice“ a je chápána jako projev deflektivizace, tedy jako zjednodušování flexe jazyka. Dále jsou zde uvedeny příklady sloves *diskutovat o čem/co*, *uvažovat o čem/co*, *zmínit se o čem/co*, *hlasovat o čem /co*, které jsou komentovány takto: „*Jde nepochybně také o jistý typ expresivity odborného stylu, navíc v prvních dvou dokladech i o významový posun.*“ Blíže už není tato myšlenka nikterak specifikována, a to ani pod propojeným heslem *Deflektivizace*.³⁴

Podobně je tomu i pod hesly *Akuzativ* nebo *Genitiv*. Pod prvním zmíněným heslem nacházíme opět pouze zmínku o „*tendenci k unifikaci předmětové valence sloves*“, na což je

---

³⁴ ULIČNÝ, Oldřich, VESELOVSKÁ, Ludmila. PÁD. Petr KARLÍK, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ, ED. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/PÁD>

poukázáno na příkladech sloves *využít*, *dopřát*, *podat*.³⁵ Pod heslem *Genitiv* se píše o reflexivním klitiku *se*, které by mělo bránit navázání akuzativu. Tvrzení je doplněno o příklad výjimky z tohoto pravidla na slovesech *dovědět se* a *modlit se* a následuje informace pronikání akuzativu ke slovesům nereflexivním, konkrétně pak na příkladech *poslouchat*, *užívat*.³⁶ O tom proč se tak děje se však už nedočteme. Příčiny tohoto pronikání zde nejsou nijak popsány.

1.3.2 Akademická mluvnice češtiny

Mluvnice češtiny vydaná kolektivem pracovníků Akademie věd představuje naši nejobsáhlejší mluvnici. V jejím třetím dílu s podnázvem *Skladba* se můžeme v kapitole *Vzorce s predikáty dvojvalenčními* dočíst o nahrazování genitivu akuzativem. V témž odstavci též stojí, že k takovému nahrazování zpravidla nedochází u reflexivních sloves, neboť samotný zvrtný morfém *se* je možné považovat za akuzativ. K tomu se dočteme o mírném rozšíření se těchto reflexivních sloves a o některých předponových slovesech, která mohou za zvláštních okolností konkurovat akuzativu (většinou jde o slovesa s předponou *na-* nebo *do-*).³⁷ O možných příčinách se zde žádná zmínka neobjevuje.

O pronikání akuzativu se dočteme i v kapitole následující, věnované strukturám s akuzativním objektem. Pozornost je zde krátce věnována vzrůstající frekvenci akuzativu na úkor jiných pádů, což je doloženo na příkladech sloves *naučit se*, *užívat* a *dosáhnout*. Jako další slovesa, ke kterým pronikl akuzativ, jsou uvedena *diskutovat*, *uvažovat*. Jejich akuzativní vazba by prý měla odlišit význam od vazby původní. V závorce je pak vysvětleno ono významové odlišení slovesa *uvažovat*, které by se svým významem mělo blížit slovesu *posuzovat*, totiž „provádět úvahu o možnostech řešení“.³⁸ Hypotéza není dále rozvedena a sloveso *diskutovat* podobnou úvahou opatřeno není.

---

³⁵ DVOŘÁK, Věra. AKUZATIV. Petr KARLÍK, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ, ED. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/AKUZATIV>

³⁶ KARLÍK, Petr. GENITIV. Petr KARLÍK, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ, ED. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017 [cit. 2020-05-04]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/GENITIV>

³⁷ DANEŠ, František, HLAVSA, Zdeněk, MIROSLAV GREPL, ed. *Mluvnice češtiny (3), Skladba*. Praha: Academia, 1987, 748 s., s. 177-180.

³⁸ Tamtéž, s. 181.

1.3.3 Čeština – řeč a jazyk

Publikace Marie Čechové s názvem *Čeština – řeč a jazyk* je jednou z nejuceleněji zpracovaných publikací o českém jazyce. Tato mluvnice má široký záběr plynoucí po jednotlivých jazykových rovinách, a je v ní tak možné najít informace sahající od zvukové a grafické stránky jazyka přes tematiku slov a jejich tvarů až po větu i text.

Ani zde v kapitole *Charakteristika pádů* nechybí u akuzativu poznámka, že „přibývá sloves s typickou vazbou předmětovou, totiž se 4. pádem.“³⁹ To je demonstrováno na oblíbených příkladech *učit se* s dativem a *užívat* s genitivem. Mezi dalšími doklady jsou uvedena slovesa *diskutovat*, *zmiňovat* a *uvažovat*, a to s poznámkou, že se jich takto užívá obzvlášť v odborné sféře, ale i mimo ni. Tvzení je doplněno o spojení *diskutovat/zmiňovat problém*, *uvažovat funkci*.⁴⁰ Další pozornost však tomuto jevu není věnována. A ani tentokrát se tedy nedočítáme žádného vysvětlení nebo možných příčin, které by takovou změnu chování sloves mohly způsobovat.

1.3.4 Nástin syntaktického popisu češtiny

I publikace učebnicového charakteru profesora Jiřího Novotného pojmenovaná *Nástin syntaktického popisu češtiny* zmiňuje šíření valenčních struktur s akuzativem. V části, kde jsou rozděleny a popsány jednotlivé valenční mikrostruktury, nalézáme vedle charakteristiky základních větných struktur $N_1 - VF - N_4$ a $N_1 - VF - N_2$ konstatování, že u mnoha genitivních struktur dochází k přechodu k valenci akuzativní. To dokládají i uvedené příklady sloves *užít*, *užívat*, *použít*, *používat*, *potřebovat*, *hájit*, *obhájit*, *chránit*, *poslouchat*, *vyžadovat*. Konstatování však není doprovázeno vysvětlením nebo poukázáním na příčiny, které by tento jev mohly způsobovat.⁴¹

Profesor Novotný nezapomíná zmínit i konkurenci akuzativu s genitivem partitivním a záporovým, ty označuje jako nevalenční, neboť „nevyplývají z valenčního potenciálu daných sloves (ta mají valenci akuzativní), nýbrž ze sémantického charakteru určení slovesa“⁴². Jejich

---

³⁹ ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*, s. 167.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ NOVOTNÝ, Jiří. *Nástin syntaktického popisu češtiny (na základě valenční teorie)*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1994. Acta Universitatis Purkynianae. ISBN 80-7044-086-4., s. 26-27.

⁴² Tamtéž, s. 27.

použití vykládá jako zásah části daného předmětu u genitivu partitivního a ztvárnění záporu u genitivu záporového.⁴³

Pádové konkurenci se pak ještě částečně věnuje při popisu instrumentálního objektového doplnění, kde používá tradiční Šmilauerův příklad náhrady instrumentálu akuzativem pro rozlišení předmětu a příslovečného určení při určování větných členů. Objevují se zde příklady *házet koulí, vrhat disk, cákat vodu*.⁴⁴

1.3.5 Vývoj předmětového genitivu v češtině

Karel Hausenblas se ve své studii nazvané *Vývoj předmětového genitivu v češtině* zabývá jak genitivem záporovým a partitivním, tak genitivem vlastní slovesné reky. Jak nasvědčuje název jeho práce, zajímá jej hlavně vývoj těchto vazeb a jejich změny. Konkrétní slovesa opatřuje přesnými doklady z různých období a věnuje se například i výskytu genitivních vazeb v jednotlivých nářečích. Mimo to několikrát naráží na možné příčiny ztráty genitivní vazby (často pak ve prospěch akuzativu).

Již na samém začátku jeho studie, kde se věnuje vymezení některých pojmů, konstatuje, že „změny v užívání adverbálního genitivu souvisí s tvarovou, morfologickou stránkou českého genitivu jen málo. Vlastní pole změn je v oblasti syntaktických vztahů a sémantiky sloves i jmen, která jsou komponenty daných vazeb.“⁴⁵ Toto tvrzení částečně odpovídá naší původní úvaze v závěru kapitoly o valenční syntaxi, kde jsme uvažovali o změnách v sémantice sloves jako možné příčině způsobující změnu valence. Zde vidíme, že změny sémantiky sloves skutečně mohou hrát roli.

Ke konkrétním příčinám pronikání akuzativu Hausenblas ve své práci nedochází. Nesmíme však zapomenout, že předmětem jeho práce není ani tak proniknutí akuzativu, jako spíše ústup genitivu, což nutně nemusí být totéž. Navíc Hausenblas se věnuje hlavně genitivu záporovému a partitivnímu, kde přiznává vliv němčině. Tu ale chápe pouze jako jistý urychlovatel vývoje, neboť věří, že „cizí vliv se může úspěšně uplatňovat jen tehdy, dovoluje-

---

⁴³ NOVOTNÝ, Jiří. *Nástin syntaktického popisu češtiny (na základě valenční teorie)*, s. 27.

⁴⁴ Tamtéž, s. 28.

⁴⁵ HAUSENBLAS, Karel. *Vývoj předmětového genitivu v češtině*, s. 22.

*li to alespoň zčásti struktura jazyka domácího.*⁴⁶ V případě genitivu vlastní slovesné rekece pak pouze mapuje jeho ústup u konkrétních sloves a příčinám ústupu se více nevěnuje.

1.3.6 Vyhodnocení

Při nahlédnutí do vybrané literatury jsme si mohli všimnout, že ačkoliv se většina prací o pronikání akuzativu ke slovesům s původně jinou vazbou zmiňuje, často se jedná skutečně o pouhé zmínky a jevům nebývá věnována bližší pozornost. Ve většině případů nám literatura nabízí minimální či mlhavá vysvětlení toho, proč se tak děje. Jak vidíme, publikace mnohdy pracují se stejnými příklady, na kterých toto pronikání demonstrují. Zřejmě je tomu tak proto, že se jedná o případy velmi známé a čtenář tak nemá potřebu je rozporovat, protože se s nejvyšší pravděpodobností s oběma vazbami slovesa již sám setkal. Zároveň to ale může znamenat, že tento jev není dostatečně prozkoumán a nebylo objeveno více případů, na kterých by mohlo být pronikání akuzativu demonstrováno.

Pojďme se proto blíže věnovat vybraným slovesům se sekundárním akuzativem sami a v další části práce zkusit poukázat na možné způsoby, jak akuzativ k těmto slovům proniknul.

---

⁴⁶ HAUSENBLAS, Karel. *Vývoj předmětového genitivu v češtině*, s. 60.

2 Praktická část – rozbory sloves

2.1 Krátce ke spojení pracovat něco

V mluvené řeči jsme upozorovali poměrně netradiční spojení slovesa *pracovat se* zájmenem v akuzativu *něco*. Podívali jsme se proto, zdali se jedná o spojení jedinečné a příznačné pouze pro jazyk mluvený, nebo jestli najdeme i další doklady s akuzativem.

Zjistili jsme, že sloveso *pracovat se* ve valenci se substantivem v akuzativu, jakožto přímým pádem předmětu neobjevuje, a konstrukce „**pracuji výzkum*“ by tedy na rozdíl od tradiční konstrukce „*pracuji na výzkumu*“ byla považována za agramatickou. Nacházíme tak pouze případy, kdy se u slovesa *pracovat* akuzativní valence prosazuje skrze neurčité zájmeno *něco*. Oboje dokládá korpus (syn2015). Zatímco při hledání výskytu slovesa *pracovat se* substantivem v předmětu se nám nepodařilo dohledat jediný případ bezpředložkové valence v akuzativu (vždy pouze s předložkovou vazbou *na*), při hledání slovesa *pracovat* s předmětem ve formě neurčitého zájmena *něco*, se nám podařilo najít z 21 výskytů jeden případ s vazbou v akuzativu, konkrétně tedy z díla Ludvíka Vaculíka „*Když naši kluci k nám přijdou a něco pracují, máme pocit, že všechno správné trvá, ...*“.

V korpusu oralv1 zachycujícím mluvenou složku jazyka jsme našli dalších 5 výskytů *pracovat něco*. Zdá se tedy, že tato vazba se skutečně objevuje spíše v jazyce mluveném a zřejmě ani tam není příliš rozšířena. Nelze proto uvažovat o změně valence slovesa *pracovat* a jeho příklonu ke slovesům tranzitivním.

Pojďme se přesto podívat na příčiny, které tento jev způsobují. V tomto případě není důvod přemýšlet nad vlivem cizího jazyka jako prvkem zapříčiňujícím toto jazykové chování, zejména proto, že se jedná o sloveso domácí a není nám znám žádný jeho cizojazyčný protějšek, který by ho svou bezpředložkovou vazbou mohl ovlivňovat. Navíc nejbližší cizojazyčné ekvivalenty slovesa *pracovat se* pojí s předložkami jak v němčině (*arbeiten an etwas*), tak v angličtině (*work on something*). Z těchto důvodů bude logičtější hledat příčiny v češtině samotné.

Věnujme se raději sémantickou blízkost domácích sloves a jejich podobnost ve valenčních konstrukcích. Věříme, že jistá synonymičnost sloves, která umožňuje střídat tyto slovesa ve výpovědích, aniž bychom tak porušili význam těchto výpovědí nebo ho nějak změnili, může být příčinou navazování akuzativu do svých valencí.

Velmi nápadně se v tomto případě jeví úzká sémantická spojitost se slovesem *dělat na něčem*, které v tomto případě váže i stejný předložkový lokál jako sloveso *pracovat*. Pro silnou frekvenci slovesa *dělat* a jeho široké možnosti užití lze využívat i jeho alternativní akuzativní valence, tedy *dělat něco*, typické spíše pro významy „vyvíjet činnost, způsobovat, vytvářet, či zapříčinit něco“. Všimněme si, že velmi podobné významy se mohou skrývat i za slovesem *pracovat*. Domníváme se proto, že tato významová blízkost ovlivňuje mluvčí při užití slovesa *pracovat*, kdy vybírajíc z možných variant, mohou zvolit konstrukci *pracovat něco*.

Srovnajme věty: *Ted' nemohu, zrovna tu na něčem dělám.* – *Ted' nemohu, zrovna tu na něčem pracuji.* – *Ted' nemohu, zrovna tu něco dělám.*

2.2 Mluvit, diskutovat, zmínit

2.2.1 Zmínit něco

Stále s větší frekvencí se v poslední době v masmédiích objevují slovesa *diskutovat* a *zmínit* s akuzativem. Toho si všímá i *Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český*, která ke slovesům uvádí: „*užívají se v současné češtině poměrně často, uživatelé jazyka jim věnují značnou pozornost a obvykle je hodnotí jako pokleslý novotvar, a to na pozadí běžnějších synonymních spojení diskutovat o něčem, zmínit se o něčem. Řada mluvčích přičítá užívání typů diskutovat něco a zmínit něco „nežádoucím, zhoubnému“ vlivu angličtiny.*“⁴⁷

Povšimněme si, že v případě slovesa *zmínit (se)* jeho zvrtný morfém, který sloveso původně obsahovalo a který by měl bránit slovesu přijmout předmět v akuzativu, nakonec nebyl překážkou. Tento „problém“ byl mluvčími vyřešen vynecháním zvrtného morfému, čímž bylo umožněno akuzativu, aby si opět našel cestu, jak se prosadit.

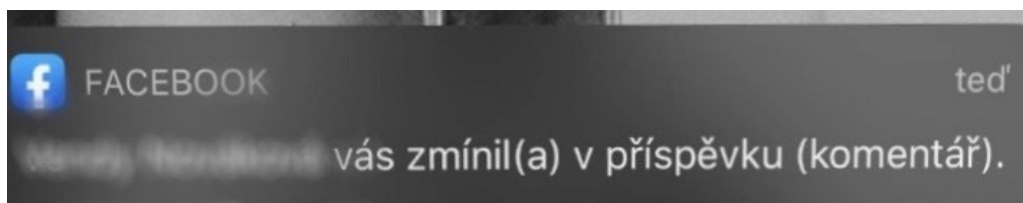
I když *Internetová jazyková příručka*⁴⁸ nevyklučuje možný vliv angličtiny na proniknutí akuzativu do vazeb uvedených sloves, současně dodává, že o novotvary se jednat nemůže, protože jak u slovesa *zmínit (se)*, tak u slovesa *diskutovat* se akuzativ objevuje již v Příručním slovníku jazyka českého vycházejícího v rozmezí let 1935-1957. Přesto se domníváme, že

---

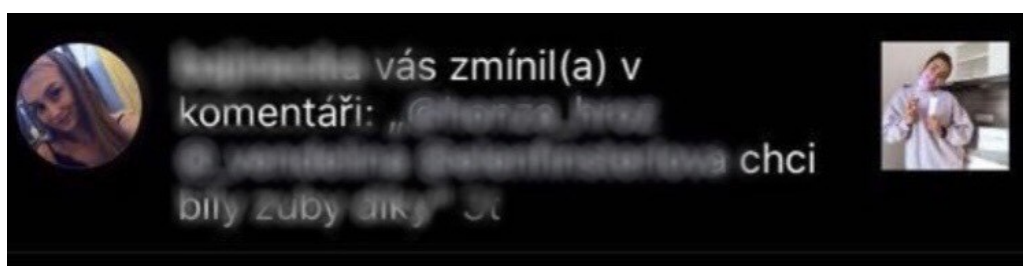
⁴⁷ *Slovesné a jmenné vazby*. In: *Internetová jazyková příručka* [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2008-2020 [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=620>.

⁴⁸ Tamtéž.

alespoň u slovesa *zmínit (se)* je možné či snad pravděpodobné, že angličtina skutečně má vliv na pronikání akuzativu do vazby tohoto slovesa, a to zejména skrze velký rozmach sociálních sítí, jako jsou facebook, twitter a Instagram. V nich totiž figuruje funkce tzv. zmínek (původně známá jako „*mention*“) a je v hojné míře většinou uživatelů využívána. Příznačné pro tuto online funkci je, že se objevuje výhradně s akuzativem (viz. obrázky 1-2).

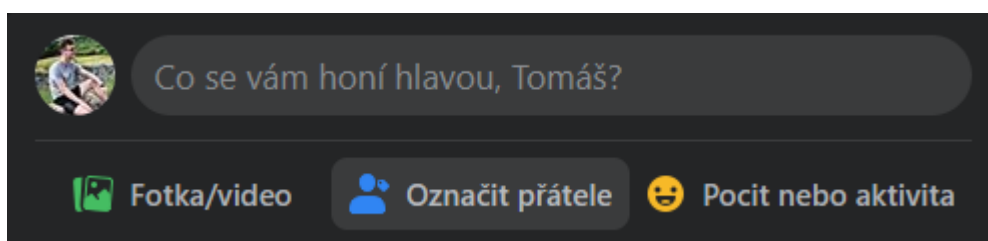

Obrázek 1. Upozornění mobilní aplikace Facebook

Obrázek 2. Upozornění mobilní aplikace Instagram

Při překládání této funkce do češtiny mohla mít jistě vliv angličtina, neboť původní anglické sloveso se s žádnou předložkou nepojí (*mention something*). Vliv také mohla mít vazba českého slovesa *označit*. Tak se totiž funkci zmínek říká mezi uživateli (*dneska mě na Facebooku zase někdo označil u nějakého hloupého vtipu*), přičemž toto pojmenování používá i samotná síť. Například při nahrávání fotek nebo při přidávání nového příspěvku má uživatel možnost odkázat na jiné uživatele. V takovém případě je možnost nabízena pod položkou s názvem „označit přátele“. Jedná se však pořád o tutéž funkci zmínek.

Obrázek 3. Funkce zmínek pod položkou „označit přátele“ na webovém rozhraní

Se spojením *zmínit* + akuzativ se setkává nemalá část české populace. K letošnému roku existuje v České republice 5,7 milionu lidí⁴⁹, kteří sociální sítě pravidelně používají. Lze proto přepokládat, že tyto sítě mohou mít značný vliv na častější výskyt akuzativu u slovesa *zmínit* (*se*). Tuto hypotézu by bylo možné ověřit například sledováním toho, do jaké míry se změnilo chování slovesa *zmínit* (*se*) po nástupu sociálních sítí do českého prostředí. Tento nástup bychom datovali k roku 2009, kdy počet českých uživatelů Facebooku zřejmě poprvé přesáhl milion.⁵⁰

Další způsob, jak by bylo možné ověřovat vliv sociálních sítí na vazbu slovesa *zmínit* (*se*), by mohl probíhat formou dotazníkové průzkumu. Pro tento způsob bylo nutné shromáždit dostatečný počet výpovědí obsahující sloveso *zmínit* (*se*) a porovnat použití tohoto slovesa ve věkových skupinách například do 35 let, u nichž předpokládáme vyšší míru styku se sociálními sítěmi, a nad 35 let, u nichž předpokládáme nižší míru styku s online sítěmi typu Facebook, Twitter a Instagram. Hranice 35 let samozřejmě není pevná a podobný výzkum by bylo možné provádět hned v několika věkových skupinách s různým rozsahem.

Ačkoliv by takovéto průzkumy jistě mohly být zajímavé, naše bakalářská práce neposkytuje dostatek prostoru pro jejich rozpracování. Přesto by si ale tyto hypotézy zasloužily pozornost v nějaké další práci.

Bez ohledu na to, jak velký vliv sociální sítě na vazbu tohoto slovesa skutečně mají, chápeme je spíše jako prvek urychlující výskyt akuzativu, nikoliv jako prvotní a jediný zdroj či příčinu. Pokud totiž existují doklady (uvedené výše), že tyto konstrukce byly zachyceny již dávno před používáním sociálních sítí, nebo i internetu jako takového, nemůže se jednat o prvotní faktor způsobující toto pronikání. Přikláníme se proto k vysvětlení Internetové jazykové příručky⁵¹ objasňující valenční posuny vybraných sloves skrze okolní tlak

---

⁴⁹ Infografika: Sociální sítě v Česku v roce 2019. *Focus-age.cz* [online]. Focus Agency, s. r. o. © 2020 [cit. 2020-05-06]. Dostupné z: https://www.focus-age.cz/m-journal/aktuality/infografika--socialni-site-v-cesku-v-roce-2019__s288x14828.html

⁵⁰ Tyto čísla nejsou oficiální. Facebook totiž oficiální čísla publikuje zřídka, navíc nikdy neuvádí přesnou metodiku výpočtu. Ve většině případů se tedy jedná o odhady. Vycházíme z článku webových stránek Lupa.cz, které se zaměřují na domácí internetové dění. (Komentář: Facebook má 2 miliony českých uživatelů. In: *Lupa.cz* [online]. [cit. 2020-05-06]. Dostupné z: <https://www.lupa.cz/clanky/komentar-facebook-ma-2-miliony-ceskych-uzivatelu/>)

⁵¹ *Slovesné a jmenné vazby*. In: *Internetová jazyková příručka* [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2008-2020 [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=620>

sémanticky příbuzných sloves, která se běžně pojí se čtvrtým pádem a mají v systému značnou frekvenci. Jsou to slovesa jako: *řici, povědět, sdělit, oznámit, uvést*.

2.2.2 Diskutovat něco

U slovesa *diskutovat* by bylo nasnadě uvažovat o významovém posunu, nebo lépe řečeno o snaze významového zdůraznění, která se projevuje hlavně v profesním užívání. Slovesa *diskutovat* se totiž nemálo užívá v kontextu politickém či při příležitostech firemních a institucionálních jednání, například ve spojeních jako: „*Na ranním jednání jsme diskutovali tento problém/toto téma/tuto obchodní strategii*“, kde v těchto spojeních mluvčí povětšinou nevyjadřuje pouze, že se o dané věci pouze bavili, že si o ní povídali, ale spíše zdůrazňuje onen čas a úsilí věnované dané otázce. Odklon od předložkové vazby v lokálu by tak mohl nasvědčovat snaze mluvčího odlišit význam *diskutovat* od významu sémanticky s ním spjatých sloves, jako jsou *mluvit, povídat si, bavit se o něčem* nebo tento význam snad i mírně potlačit, přičemž by vazbou v akuzativu mluvčí zdůrazňoval příklon k významu sloves *řešit, probírat, projednávat*, která ve svých předmětových valencích vážou akuzativ.

Naši teorii částečně dokládají i nalezená korpusová data. Všimli jsme si, že u slovesa *diskutovat* se v kolokaci se substantivem *otázka* objevuje akuzativ prakticky ve stejné míře jako původní vazba s lokálem. Zkoumali jsme v blízkost tří pozic na obě strany od klíčového slova. Korpus uvádí pro tuto kolokaci s tvarem v akuzativu 5 výskytů pro singulár a 14 výskytů pro plurál, zatímco pro tvar v lokálu nacházíme v korpusu ve spojení se slovesem *diskutovat* 6 výskytů pro singulár a 12 výskytů pro plurál.

	singulár	plurál
akuzativ	5	14 (7)
lokál	6	12

Tabulka 1. Kolokace *diskutovat* + *otázka*

Tuto kolokaci jsme nevybrali náhodně. V první řadě jsme ji zvolili proto, že substantivum *otázka* se v souvislosti se slovesem *diskutovat* často objevuje, a na rozdíl od substantiva *problém* nepodléhá pádovému synkretismu ve čtvrtém a sedmém pádu plurálu, který se objevuje ve výrazu *diskutovat nad problémy* a který by stěžoval vyhledávání. Navíc u slova *otázka* neexistuje ustálená předložková vazba s akuzativem, která se hojně užívá u substantiva *téma* (*diskutovat na téma*) a která by hojně zkreslovala výsledky ve prospěch akuzativu. Mimo to spojení *diskutovat* se substantivem *otázka* přímo „nabádá“ k významu „řešit/hledat řešení“.

Aby však skutečně mohla slovesa jako *probírat*, *řešit* ovlivnit svou vazbou sloveso *diskutovat*, musela by se vyskytovat v podobných kontextech, a to alespoň v podobné nebo vyšší míře. Zůstali jsme u spojení se substantivem *otázka* a ověřili jsme, kolik takových spojení *probírat/řešit* + *otázka* bude možné v korpusu nalézt. Samozřejmě jsme přitom dbali na to, aby se jednalo výhradně o taková spojení, kde substantivum *otázka* bude předmětem těchto sloves. Stejně jako v případě *diskutovat* nás zajímaly 3 nejbližší pozice zprava i zleva od výskytu klíčového slova.

Zjistili jsme, že spojení *probírat otázku* se v korpusu nachází ve 12 případech, přičemž pro plurálový tvar *probírat otázky* jsme dohledali 19 výskytů. Takový počet poměrně dobře odpovídá výskytu *diskutovat otázku/otázky*. U slovesa *řešit* se substantivem *otázka* ve čtvrtém pádě singuláru pak korpus dohledal 227 výskytů a pro spojení s tvarem v plurálu 167 výskytů. Takovýto počet výskytů se nám zdá dostatečný na to, aby mohl své akuzativní vazby propůjčit slovesu *diskutovat*.

	singulár	plurál
diskutovat + otázka	5	14
probírat + otázka	12	19
řešit + otázka	227	167

Tabulka 2. Výskyt předmětového akuzativu substantiva *otázka* u vybraných sloves

Pouhý souvýskyt tvarů stejného substantiva v předmětu u sémanticky blízkých sloves však ještě sám o sobě nemusí nutně znamenat, že akuzativ ke slovesu *diskutovat* proniknul právě od nich. Klíčová je proto jejich přímá zaměnitelnost, která už bezesporu dokládá konkurenci jednotlivých sloves a jejich vazeb při tvorbě výpovědí. Podívejme se proto na korpusové příklady *diskutovat otázku/otázky* a ověříme jejich zaměnitelnost za výše zmíněná slovesa. „*Pak jsme dlouze diskutovali/řešili/probírali otázku transferu – žádal jsem právě jako ve věci hranic i v otázce této jasnou a definitivní formuli.*“; „*Je možné s pacienty diskutovat/probírat/probrat otázku deaktivace ICD.*“; „*Předpokládám, že vláda bude celou otázku diskutovat/probírat/řešit v příštím roce.*“; „*Opět zdůrazňuji, že nejlepší by bylo diskutovat/probrat/řešit tyto otázky s přítelem mimo rodinu.*“; „*... s dalšími, kdož by měli zájem, diskutovat/probírat aktuální otázky a hledat vhodná řešení...*“ (syn2015). Poznáváme, že takováto náhrada bylo možná ve všech nalezených kontextech spojení *diskutovat* + *otázka* v akuzativu.

Jak z uvedených příkladů vidíme, konkurence těchto sloves je značná. Domníváme se proto, že významový posun *diskutovat* ke slovesům *probírat/řešit* by skutečně mohl být

příčinou proniknutí akuzativu do vazby slovesa *diskutovat*. Podobnou pozornost by si zasloužily i kolokace *diskutovat se* slovy *problém, téma* či například *postup*, neboť i v těchto případech se substantiva objevují v přímých akuzativních vazbách, navíc o nich můžeme tvrdit, že jejich užití v profesní mluvě se nabízí zcela evidentně, a zároveň je pro ně i příznačné ono pozměněné významové vyjádření mluvčího, kdy ve své výpovědi nevyjadřuje pouze, že si o tématu „povídali“, ale že ho „probírali/řešili/projednávali“, z čehož je cítit významový odstín ve vynaloženém úsilí hledání řešení.

Dále se zdá, že ve významech, kde se slovesa *diskutovat* užívá synonymně ke slovesům *mluvit, povídat si, bavit se* se akuzativ v takové míře neklade. Namátkou dokládáme několika ukázkami z korpusu: „*Naše fóra často diskutují o jeho práci*“, „*Jak klidně jsem dokázala diskutovat o vlastní smrti...*“, „*Jesse, Simon a Walter už šli spát a jen Kurt s Brycem ještě diskutují o filmu.*“, „*Neustále narážela na neurotické a pobledlé jinochy z filozofické fakulty, kteří chtěli diskutovat o barokní poezii, a když mělo k něčemu dojít...*“, „*Nyní budeme diskutovat o textu, který jsme před chvílí slyšeli*“, „*Několik minut po půlnoci diskutoval o politice se dvěma svými přáteli*“ (syn2015).

Že se v těchto kontextech jedná spíše o prosté mluvení či povídání si o něčem a nikoliv o výše popsaný posunutý význam slovesa *diskutovat*, si vysvětlujeme především absencí onoho významu „hledání řešení“. I v těchto kontextech by totiž jistě bylo možné při pozměnění vazeb uplatnit slovesa *probírat a řešit*. Pro nás je ale stěžejní to, že zatímco ve spojení *diskutovat otázku*, je z podstaty substantiva *otázka* možné připojit význam „hledání řešení“, ve spojení *diskutovat o práci/o filmu* bychom takovýto dodatečný význam „hledání řešení“ připojovali těžko, neboť substantiva *práce a film* ze své podstaty žádné vyřešení nepotřebují. Jinak řečeno, hlavní rozdíl tedy vidíme v tom, že ve spojení *diskutovat otázku/problém* se jedná o „diskuzi za účelem nalezení řešení“, kdežto ve spojení *diskutovat o práci/o filmu* se jedná o „diskuzi prostou, tedy bez zdůrazněného účelu“.

Tuto teorii jsme částečně podpořili tím, že jsme se podívali na substantiva, která se ve výše uvedených větách objevují jakožto předměty v lokálu slovesa *diskutovat*. Zajímalo nás při tom, jestli v korpusu (syn2015) najdeme nějaký výskyt s *diskutovat* v akuzativu. Hledali jsme v rozpětí pěti pozic na obě strany od klíčového slova. Jedná se tedy o substantiva *práce, smrt, film, poezie, text, politika*. Zjistili jsme, že žádné z těchto slov se v korpusu coby akuzativní předmět slovesa *diskutovat* nevyskytuje, což by potvrzovalo naši teorii.

	akuzativ	lokál
diskutovat + práce	0	4
diskutovat + smrt	0	1
diskutovat + film	0	6
diskutovat + poezie	0	4
diskutovat + text	0	5
diskutovat + politika	0	16

Tabulka 3. Počet výskytů tvarů vybraných předmětových doplnění *diskutovat*

Při dalším analyzování dohledaného materiálu použitého v Tabulce 1 jsme si všimli, že v polovině výskytů akuzativu v plurálu, se tyto tvary objevovaly ve spojení s pasivním tvarem slovesa *diskutovat*, např. *otázky byly diskutovány*. V tabulce jsme proto uvedli 7 výskytů v závorce, ty odpovídají sedmi případům užití akuzativu s aktivním tvarem slovesa, což je stále počet nemálo konkurující původnímu spojení s předložkovým lokálem. Druhá polovina případů, kde bylo použito pasivum nás přivedla k zamyšlení, zdali by proto právě pasivum nemohlo být původce pronikání akuzativní vazby do aktivního tvaru slovesa.

V odborných textech autoři obvykle užívají pasiva pro odosobnění a vyjádření určité objektivitu. Shodou okolností je pro odborný styl příznačné také sloveso *diskutovat*. Lze proto předpokládat, že hojně spojování pasivního tvaru *diskutovat* s tvarem příslušného substantivního patientu mohlo zatemnit onu původní vazbu v lokálu a při zpětném utvoření aktivního rodu došlo k připojení akuzativu. Alespoň zběžně jsme prohlédli substantiva, která se ve velké míře pojí s pasivním tvarem tohoto slovesa. Hledali jsme slova v blízkosti tří pozic zprava i zleva. V tabulce 4. uvádíme pět nejčastějších tvarů substantiv ve spojení s pasivem slovesa *diskutovat*. Zdá se nám velmi zajímavé, že se jedná především o substantiva, která se objevují u aktivního tvaru *diskutovat* v akuzativu. Některá z nich jsme dokonce nezávisle na tomto průzkumu v naší práci už použili, a to jako příklady *diskutovat + akuzativ*. Pro bližší rozbor této teorie bohužel v naší práci není prostor, přesto by si tato hypotéza zasloužila pozornost v nějaké další práci.

tvar substantiva	počet výskytů
otázky	7
možnosti (pl.)	6
otázka	5
problematika	5
problémy	2

Tabulka 4. Nejčastější substantiva a jejich tvary ve spojení s pasivem *diskutovat*

Možnou roli zde může hrát i vliv dalších přejatých slov sémanticky souvisejících s procesem mluvení, která se s akuzativem pojí spisovně. Jsou to slovesa jako: *komunikovat*, *konstatovat*, *konzultovat*, nebo *komentovat*. Jelikož všechna tato slovesa vážou akuzativ, mohla by ovlivňovat mluvčího v přisouzení akuzativní vazby i ke slovesu *diskutovat*. Všechny totiž popisují rozdílné nebo méně rozdílné druhy komunikace a sloveso *diskutovat* se svou absencí akuzativu se skupině dalších sloves tak trochu vymyká. Možná i neostrost hranic těchto pojmů a jejich vzájemné prolínání v reálném životě, může motivovat mluvčí k různým záměnám. I když každé z těchto sloves označuje trochu jiný způsob komunikace, asi by bylo jenom těžko možné stanovit, kdy v reálné komunikaci přechází například konzultace k diskuzi, nakolik jsou některé komentáře příspěvky k diskuzi apod.

Zřejmě nejvíce se jako „viník“ proniknutí akuzativu ke slovesu *diskutovat* nabízí sloveso *komunikovat*. I když je mu vlastní jistý obecnější význam, který zapříčiňuje, že existuje mnoho konstrukcí, kde je není možné mezi sebou bez změny významu zaměňovat: *Okamžitě o tom se mnou přestaň diskutovat!*; *Komunikujete dostatečně se svými dětmi?*; *Horlivě se diskutovalo až do pozdních ranních hodin.*; *Komunikoval s námi už jenom gesty.*, v některých kontextech tato slovesa zaměnitelná jsou, a to bez větší změny původní sémantiky, viz *Pane kolego, vy vůbec neumíte diskutovat/komunikovat věcně.*; *Rád s ní často komunikuje/diskutuje o všem možném.*; *Nemám náladu komunikovat/diskutovat s téma chytrolínama.* Tento samotný fakt samozřejmě nemůže sám o sobě znamenat, že je-li možné zaměnit slovesa v některých kontextech, činí tak mluvčí i v kontextech, ve kterých je zaměnit nelze.

Navíc akuzativu u *komunikovat* přisuzuje valenční slovník nikoliv význam „domlouvání/mluvení“ jako je tomu u spojení s pádem šestým, ale význam „úředního sdělování, oznamování“⁵², který by se od významu slovesa *diskutovat* značně lišil, viz

⁵² LOPATKOVÁ, Markéta, Václava KETTNEROVÁ, Eduard BEJČEK, Anna VERNEROVÁ a Zdeněk ŽABOKRTSKÝ. *Valenční slovník českých sloves - VALLEX*. 2016.

komunikovat o partnerských problémech vs. *komunikovat voličům připravovaný zákon*. Právě pád by tak měl být rozlišujícím prostředkem mezi těmito významy.

Přesto se teď věnujme kontextům, které jsou typické pro výskyt *diskutovat* a podívejme se, zdali se taková spojení objevují i se slovesem *komunikovat* a porovnejme jejich možnou zaměnitelnost. Záměrně jsme vybrali spojení se substantivy jako *možnost*, *problém*, *téma*, které se ze své podstaty (viz výše) objevují vedle *diskutovat* v akuzativu: „*Otto skutečně byl v kontaktu s maďarskou vládou a komunikoval s ní o možnosti, že...*“; „... *je klíčové zaměřit se na jednání se stávajícími zaměstnavateli a komunikovat s nimi jejich možnosti dalšího setrvání...*“; „*To je nejlepší způsob, jak problémy komunikovat a najít pro ně odpovídající řešení opravy.*“; „*I v současnosti s mnohými poslanci a ministry komunikují o nejruznějších tématech...*“ (syn2015).

Jak vidíme v těchto případech je záměna bezesporu možná. Ve dvou z nich se navíc objevuje akuzativ, který by mohl být jakousi stopou odkud ke slovesu *diskutovat* proniknul. Jako protiargument by sloužil fakt, že spojení *komunikovat* s vybranými substantivy, v nichž je možné při zachování významu použít i *diskutovat*, se v korpusu objevují v pouze v jednotkách, jedná se tedy o minimální výskyt. Proto si klademe otázku, zdali by výskyt v takovémto počtu skutečně mohl mít dostatečnou sílu, aby ovlivnil i sloveso *diskutovat*.

K tomu se nám jeví zvláštní, že ačkoliv akuzativní tvary substantiva *otázka* bývají se slovesem *diskutovat* nemálo spojovány, nedohledali jsme obdobné spojení se slovesem *komunikovat* v korpusu ani jednou. Čekali bychom, že pokud akuzativ k *diskutovat* proniknul skrze sloveso *komunikovat*, bude spojení *diskutovat otázku/otázky* podepřeno dohledáním hned několika výskyty *komunikovat otázku/otázky*. Tak se ale nestalo. Podle našeho názoru to může znamenat dvě věci. Buďto to znamená, že nelze uvažovat o přímém ovlivnění slovesa *diskutovat* slovesem *komunikovat*, anebo to znamená, že korpus neobsahuje dostatečný počet reprezentativních vzorků, z kterých je možné dělat závěry. Vzhledem k tomu, že i v dalších internetových zdrojích jsme dohledali minimum dokladů, přikláníme se spíše k první variantě.

Vedle toho ale nemůžeme vyloučit, že sloveso *komunikovat* může ovlivňovat *diskutovat* nepřímou. Máme tím na mysli faktor, který by mohl mluvčí motivovat k přisouzení akuzativu ke slovesu *diskutovat*, a sice ten že obě slovesa mají možnou i onu valenci v lokálu. I to by na pozadí přemýšlení u mluvčích mohlo hrát roli. Domníváme se proto, že ona neuvědomělá úvaha vedoucí k akuzativu u *diskutovat* by mohla vypadat nějak takto: *diskutovat i komunikovat vážou v objektu lokál* → *diskutovat i komunikovat jsou přejímky* →

diskutovat i komunikovat spolu sémanticky souvisejí → *diskutovat i komunikovat vážou v objektu akuzativ*. Samozřejmě jsme si plně vědomi, že v jazykovém povědomí mluvčích nemusí docházet k myšlenkově posloupnosti přímo v tomto pořadí, nebo snad v žádném pořadí, neboť k vyhodnocení může dojít souběžně. Chceme tím pouze ukázat společné faktory, podle nichž může mluvčí docházet k danému úsudku.

Závěrem ještě poznamenejme, že zejména v profesní mluvě se akuzativ objevuje také u slovesa *debatovat*. Vazba je velmi oblíbená u politiků, čehož si všímá sekce Českého rozhlasu⁵³, v níž se pisatelé na odposlechnuté jevy ptají pracovníků Ústavu pro jazyk český. Nám se bohužel nepodařilo dohledat dostatek materiálu pro detailnější analýzu. Bez příkladů použití v kontextu bychom těžko prokazovali vysvětlení pomocí významového posunu podobně jako u slovesa *diskutovat*. Získat dostatečný materiál je obtížnější kvůli podstatně nižší frekvenci slovesa *debatovat*, kupříkladu korpus uvádí pětinašobně vyšší výskyt na milion slov ve prospěch *diskutovat*. Bylo by možné předpokládat, že vzhledem k významové blízkosti a částečné blízkosti formální mohlo méně frekventované *debatovat* být kontaminováno vazbou frekventovanějšího *diskutovat*, a přestože akuzativ u slovesa *diskutovat* stále není považován za spisovný, jedná se již o poměrně častou variantu. Při sesbírání dostatečného materiálu by bylo velmi zajímavé podívat se na chování tohoto slovesa v různých kontextech a konfrontovat tyto kontexty s našimi výše nabízenými teoriemi ke slovesu *diskutovat*. Předmětem zkoumání by mohla být i samotná mluva politiků, neboť se zdá, že v jejich mluvě se akuzativ u sloves *diskutovat* a *debatovat* vyskytuje s vyšší frekvencí.

2.2.3 Mluvit něco

K těmto slovesům přidáváme významově obdobné sloveso *mluvit*, které se pojí i se stejnou vazbou v lokálu, tedy *mluvit o něčem*. I u něho se totiž objevuje akuzativ, zejména pak v ustálených slovních spojeních jako jsou *mluvit pravdu* nebo *mluvit nesmysly*. Obáváme se však, že v těchto případech se nejedná o doklad prosazování akuzativu, tedy alespoň ne v tom slova smyslu, že akuzativ zde konkuruje původní vazbě s lokálem, neboť sémanticky zde akuzativ nemá povahu předmětu, ale spíše příslovečného určení, a spojení *mluvit pravdu* není tudíž totéž jako *mluvit o pravdě*, nýbrž je synonymní s významem „mluvit pravdivě“ (stejně tak *mluvit nesmysly* a „mluvit nesmyslně“). Podobně by bylo možné interpretovat i občas

---

⁵³ Debatovat něco. Vazba, která se zrodila v mluvě politiků. [online]. Český rozhlas, © 1997-2020. [cit. 2020-03-11]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/cesky/jakspravne/_zprava/debatovat-neco-vazba-ktera-se-zrodila-v-mluve-politiku--1390510

slýchanou konstrukci, která se někdy objevuje v mluvených projevech v médiích, *mluvit fakta*. I toto spojení by bylo možné interpretovat významem „mluvit fakticky“.

Nacházíme ale doklady, kde bude obdobná interpretace akuzativu obtížnější. Bylo by totiž mylné se domnívat, že v níže uvedených kontextech by např. *mluvit věci* mělo znamenat „mluvit věcně“, či *mluvit slovo* jako „mluvit slovně“.

„...*když mě něco naštvě začnu kolem sebe neuvěřitelně slovně kopat a mluvit věci které mě hrozně pak mrzí.*“⁵⁴, „*když jsem začal mluvit věci pro tebe nepohodlně*“⁵⁵, „*Bůh často začne mluvit věci, které jsou v opaku tomu, co jsi předtím slyšel.*“⁵⁶, „*Dokonce někdy se slyším mluvit věci, které mě vůbec nezajímají.*“⁵⁷ „*Mluvčí nového jazyka bude mluvit věci, nikoli slova, protože slova již samotným svým zněním budou vyjadřovat přirozenosti věcí.*“⁵⁸ „*Náramně vyprázdněna bude země, a velice zloupěna; nebo Hospodin mluvil slovo toto.*“⁵⁹ „*Pamatujte na své kněze, kteří k vám mluvili slovo Boží, a následujte jejich víru.*“⁶⁰

Z uvedených příkladů bychom zřejmě těžko přisuzovali pronikání akuzativu cizímu jazyku, neboť si jenom obtížně představit, jak by cizí jazyk mohl ovlivnit natolik frekventované české sloveso. Obdobně jako u výše uvedených dvou sloves, bychom se proto přikláněli k teorii o ovlivnění akuzativní vazbou jiným v češtině vysoce frekventovaným slovesem: *říkat*. Možnou roli by zde mohl hrát i akuzativ ve funkci příslovečného určení „*mluvit pravdu/nesmysly/fakta*“ a jeho synonymičnost s použitím spojením *říkat pravdu/nesmysly/fakta*. Alespoň v kolokaci se substantivem *pravda* v akuzativu vyhledal

⁵⁴ Povaha?. [online]. *uLékaře.cz, s.r.o.*, © 2007-2020. [cit. 2020-03-12]. Dostupné z: <https://www.ulekare.cz/poradna-lekare/povaha-60634>. ISSN 1802-5544.

⁵⁵ Komentář k příspěvku Září 1938 – měli jsme se bránit?. [online]. *Fronta.cz*, © 1999-2020. [cit. 2020-03-12]. Dostupné z: <https://www.fronta.cz/forum/tema/6/list/120>

⁵⁶ SOUKUPOVÁ, Kamila. Praxe a proces při službě prorockým darem. *Mozaika magazín* [online]. 2009, 07-08 (str. 7-8). str. 8. [cit. 2020-03-12]. Dostupné z: http://www.kshk.cz/mozaika/mozaika_2009-0708.pdf.

⁵⁷ Já nejsem zlý člověk. [online]. *Zpovědnice.cz*, © 2003. [cit. 2020-03-12]. Dostupné z: <https://www.zpovednice.cz/detail.php?statusik=1090042>.

⁵⁸ PAVLAS, Petr. Slovo jako definice: Komenského logický purismus. *Studia Comeniana et historica* [online]. Uherský Brod: Muzeum Jana Amose Komenského. XLVII/2017 97–98, (str. 55-72). str. 67. [cit. 2020-03-12]. Dostupné z: https://www.academia.edu/36580300/Slovo_jako_definice_Komensk%C3%A9ho_logick%C3%BD_purismus.

⁵⁹ MILLER, Andrew. *Čistý*. Překlad: Kačer, Tomáš. Brno: Host, 2013. ISBN 978-80-7294-818-5.

⁶⁰ HALASOVÁ, Dagmar. *Snová existence aneb Nazývám kočku kočkou: vzpomínky nejen římské*. Brno: Atlantis, 2007. ISBN 978-80-7108-285-9.

korpus podobnou frekvenci užívání (335 výskytů pro lemma *mluvit* + akuzativní tvar substantiva *pravda*, 254 výskytů pro lemma *říkat* se stejnou kolokací; 29 výskytů pro *mluvit* + akuzativ plurálu *nesmysly*, 17 výskytů pro *říkat* + *nesmysly*; pro kolokaci jednotlivých sloves se substantivem *fakta* nebyl v korpusu nalezen dostatek materiálu). Uvažujeme tedy, že tvarová shoda v těchto případech by mohla ovlivňovat sloveso *mluvit* a jeho přijetí akuzativu v dalších případech.

Podobně jako sloveso *říkat* se sloveso *mluvit* chová v kontextech, kde se objevuje s neurčitým zájmenem *něco* v akuzativu: „*Nic – jen tak... mluv něco,‘ zašeptala.*“⁶¹; „*Věci veřejné sem napochodují, mluví něco o dinosaurech a postupně se samy přeměnily na dinosaury,‘ vysmíval se Johnovi poslanec ČSSD a středočeský hejtman David Rath.*“⁶²; „*Mluv něco o vlastencích, kteří se vplížili na něčí loď...*“⁶³

Dodejme ale, že výskyt slovesa *mluvit* s předmětem v akuzativu je spíše okrajový, možná až výjimečný. Navíc se zdá, že se ani nedochází k jeho rozšíření. I to by pro nás ale mohlo být pohnutkou k přemýšlení, tedy proč se na rozdíl od jiných případů u slovesa *mluvit* akuzativní vazba mnoho neprosazuje. Zde bychom odpověď viděli ve velmi vysoké frekvenci užívání slovesa *mluvit*. Domníváme se totiž, že toto sloveso i se svou vazbou v lokálu je natolik „zakořeněné“ v jazykových povědomích mluvčích, že k záměně za vazbu akuzativní tak dochází pouze zřídka.

---

⁶¹ JOHN, Jaromír. *Večery na slamníku: sólové výstupy, zpovědi, banality a sentimentality*. Praha: Nadační fond Česká knihovna, 2017. Česká knihovna (Host). ISBN 978-80-88183-05-1. str. 317.

⁶² KOPECKÝ, Josef. John se dočká nové funkce ve Sněmovně a s ní i výrazně vyššího platu. *iDnes.cz* [online]. Praha: Mafra, 2011 6.prosince 2011 16:37 (aktualizováno 17:20) [cit 2020-03-14]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/john-se-docka-nove-funkce-ve-snemovne-a-s-ni-i-vyrazne-vyssiho-platu.A111206_163744_domaci_kop

⁶³ SCOTT, Nicholson. *Domov ztracených duší*. [online] Haunted Computer Books, 2013 [cit 2020-03-14]. ISBN: 9781626470286. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=HUvSDAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>

2.3 Hýřit, plýtvat

2.3.1 Hýřit něco

„Také se bude stavět více věznic a kriminálů v naší rozkradené zemi, hýřit peníze nepřizpůsobivým, vyhazovat na nesmyslné válečné mise...“⁶⁴; „Respektivě nešla jsem na žádnou párty, ani do baru, tak mi přišlo zbytečné hýřit peníze jen pro jedno odpoledne.“⁶⁵; „Zimolovo mezinárodní letiště je jen ukázkou toho, jak se nesmyslně hýří peníze...“⁶⁶; „Pavel si do sytosti užíval mládí, hýřil peníze, měl tucty žen a pak se ještě výhodně oženil...“⁶⁷; „neboť zatímco jeho bratr hýřil majetek, on stále pracoval na poli svého otce.“⁶⁸

Jak vidíme, pro výskyt akuzativu se slovesem *hýřit* je příznačné především spojení se substantivem *peníze*. V další kolokaci se nachází v kontextu velmi podobného sémantického charakteru, a to se substantivem *majetek*. Co se týká výskytů v dalších obdobných kontextech a synonymních spojení, ty komplikuje pádový synkretismus v plurálu substantivních tvarů deklinačního typu hrad, jemuž náležejí substantiva jako jsou *prostředky (finanční)*, *majetky*, *miliony (korun)*, a bylo by tudíž složité dokládat přítomnost akuzativu.

Na stranu druhou i tento pádový synkretismus, který obklopuje sloveso *hýřit* může svou nevyhraněností přispívat k tomu, že mluvčímu není bráněno ve spojení s akuzativem. To je však jenom domněnka, která nemusí ve skutečnosti hrát roli.

---

⁶⁴ KOVALČÍK, Václav. Náš národ je likvidován politickou a ekonomickou mafii! *Czechfreepress.cz* [online]. 14. listopad 2018 [cit. 2020-03-14]. Dostupné z: <http://www.czechfreepress.cz/blogy/nas-narod-je-likvidovan-politickou-a-ekonomickou-mafii.html>. ISSN: 1803-3806.

⁶⁵ ZAJÍCOVÁ, Kristýna. Dýně vládnou světu. *Zajicnatripu.blogspot.com* [online]. 19. listopad 2018 [cit. 2020-03-14]. Dostupné z: <https://zajicnatripu.blogspot.com/2018/11/dyne-vladnou-svetu.html>

⁶⁶ ZÁPOTOČNÝ, Karel. Diskuze k článku: Policie prověřuje zakázku na modernizaci českobudějovického letiště. *iDnes.cz* [online]. 3. února 2017 [cit. 2020-03-14]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/ceske-budejovice/zpravy/policie-proveruje-zakazku-za-400-milionu-na-modernizaci-letiste.A170213_084440_budejovice-zpravy_khr/diskuse

⁶⁷ MALECHOVÁ, Ivana. *Mezní situace v prózách Jaroslava Havlíčka*. České Budějovice, 2014. Bakalářská práce [online]. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Filozofická fakulta. Vedoucí práce: Martina HALAMOVÁ. Dostupné z: <https://theses.cz/id/ixn4q9/11647937>

⁶⁸ ZBOŽÍNKOVÁ, Veronika. *Podobenství o marnotratném synu (L 15,11-32) a jeho dějiny působení*. Bakalářská práce [online]. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra historie, 2017. 67 l. Vedoucí bakalářské práce doc. Dr. Petr MAREČEK, Th.D. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/kqtqk/Podobenstvi_o_marnotratnem_synu_a_jeho_dejiny_pusobeni_bc_prace.pdf

Při přemýšlení o chování slovesa *hýřit* jsme si povšimli, že akuzativ se u něho objevuje zejména, pokud se jedná o negativní význam slovesa, což je vidět i z výše uvedených kontextů. Pro význam pozitivní užívaný ve spojeních *hýřit vtipem, aktivitou, humorem, optimismem, náladou* (užívané s adjektivem *dobrou*), *barvami* jsme žádný výskyt s akuzativem v korpusu ani jiných zdrojích nedohledali.

Příčinu přijetí akuzativu ve spojeních popisující negativní jevy se vydáme hledat opět do sémantiky. Negativní význam jakési marnotratnosti se dá synonymně vyjádřit slovesy *rozhazovat, plýtvat, marnit, mrhat, utrácet*. Zde vidíme, že akuzativní vazby sloves *rozhazovat, mrhat, utrácet* vstupují do konkurence proti vazbám instrumentálu u sloves *plýtvat a mrhat*. Nejsme si však jisti, zdali taková konkurence může znamenat proniknutí akuzativu do vazby slovesa *hýřit*. Možné „vítězství“ akuzativní vazby by mohlo mít na svědomí sloveso *rozhazovat*, které má dle korpusu⁶⁹ i našeho povědomí nejvyšší frekvenci užívání v současné mluvené češtině.

Přesto se nám toto vysvětlení nejeví jako dostatečné, a proto jsme se rozhodli dopátrat se teorie ve svém základu stabilnější. V něm se zaměříme na substantivum *peníze* a jeho chování ve spojení s nejčastěji užívanými slovesy. Český národní korpus nám zde nabídne slovesa *získat, mít, vydělat, investovat*, k čemuž si ze svého jazykového povědomí přidáme další často užívaná slovesa ve spojitosti s penězi *dát, utratit, zdědit, vyházovat, dostat, inkasovat*. Na základě vazeb všech těchto sloves se zdá, že typickým tvarem pro použití substantiva *peníze* v předmětu je právě tvar *peníze*. Ten odpovídá nominativu a akuzativu. Je proto možné, že četnost tohoto tvaru „svádí“ mluvčí k užití akuzativu ve spojení se slovesem *hýřit* a zapříčiňuje tak jeho výskyt. To by znamenalo, že akuzativ není vtlačen do vazby slovesa pouze slovesy významově blízkými, ale že si ho mohlo částečně vynutit samotné substantivum *peníze*. A nelze ani vyloučit, že oba vlivy, jak akuzativní vazba sloves *rozhazovat a utrácet*, tak častý tvar substantiva *peníze* v kombinaci s dalšími slovesy, působí na sloveso *hýřit* současně.

Zatímco v první teorii jsme se pokusili osvětlit výskyt akuzativu skrze významovou blízkost, u níž jsme si jisti, že v mnoha jiných případech hraje hlavní roli, v teorii druhé pak

---

⁶⁹ Korpus u slovesa *rozhazovat* udává četnost výskytů na milion slov 3.65, zatímco u sloves *hýřit a marnit* nedosahuje frekvence ani hodnoty 0.4. Pouze sloveso *plýtvat* má hodnotu vyšší než tyto dvě, a to 1.8, což je stále však hodnota o polovinu menší než u *rozhazovat*.

vznášíme otázku, zdali by skutečně bylo možné, aby si substantivum svým hojně užívaným tvarem vymáhalo stejný tvar i u slovesa, kde se původně vyskytovalo v tvaru jiném. Odpověď na tuto otázku nám snad poskytne jiný podrobnější výzkum.

Poznamenáváme k tomu, že námi dohledaná korpusová data pro tvar *peníze* (přičemž si uvědomujeme jeho synkretismus s nominativem) hovoří pro výskyt tohoto substantiva v počtu 23 274, zatímco pro výskyt bezpředložkového instrumentálu korpus udává pouze 708, což by znamenalo poměr 33:1. Ačkoliv jsme si vědomi, že akuzativ a nominativ se vždy bude objevovat ve značně vyšším počtu, pro porovnání u substantiv s podobnou frekvencí výskytu v systému jsme dohledali přibližný (zaokrouhlený) poměr 5:2 pro substantivum *síla* a 5:1 pro substantivum *skupina*. Poměry stejně jako u substantiva *peníze* udávají výskyt tvarů nominativu + akuzativu vůči tvaru v instrumentálu. V porovnání s výskytem instrumentálu těchto slov se pak poměr 33:1 substantiva *peníze* skutečně jeví extrémní. Mohl by proto mít tento poměr vliv na výskyt i ve vazbě slovesa *hýřit*? To je otázka pro další bádání.

Zaměříme se ještě na okamžik na použití slovesa *hýřit* ve významu kladném, např. v kontextech *hýřit dobrou náladou*, *vtipem*, *sebevědomím* a zkusme si zodpovědět otázku, proč zde akuzativ nevidáme.

Sloveso *hýřit* ve významu negativním totiž nemá stejný význam jako při spojení s jevy pozitivními, a tedy zatímco ve významu negativním bychom se přikláněli k významům „plýtvat, marnit“, spojení *hýřit vtipem* jistě neznámá vtipem zbytečně plýtvat, ale spíše „užívat jej hojně“. Domníváme se tak, že právě zde, v sémantice použití v pozitivním kontextu, se skrývá odpověď, protože v takovémto kontextu můžeme také synonymně použít sloves *oplývat*, *překypovat*, *kypět*, *být naplněn*, z nichž všechna tyto slovesa „drží“ svou instrumentální vazbu, a z jejich podstaty si zde jenom těžko představit jakoukoli vazbu jinou.

2.3.2 Plýtvat něco

Ačkoliv jsme výše užili sloveso *plýtvat* jako jeden z faktorů udržující vazbu slovesa *hýřit*, položili jsme si při dalším přemýšlení otázku, zdali i u slovesa *plýtvat* se nevyskytuje akuzativní vazba. Poté, co jsme tuto variantu konfrontovali s naším jazykovým povědomím a vyhodnotili ji jako možnou, se nám podařilo dohledat nemalý počet dokladů s akuzativem. Tentokrát nejenom ve spojení se substantivem *peníze*.

„Podle něj je výhodou, že nemusí plýtvat peníze za mobilní zprávy SMS kamarádům.“⁷⁰;
„Nechcete z Vašeho rozpočtu zbytečně plýtvat peníze, ale grafický návrh by se Vám hodil?...“⁷¹; „... řekl starosta Krásné Lípy Jan Kolář s tím, že tak město některé aktivity v příštím roce bude moci více podpořit a nebude muset plýtvat peníze z vlastního rozpočtu.“⁷²;
„A vy chcete plýtvat čas handrkováním jako malí fakani.“⁷³; „Neměli bychom však plýtvat čas vývojem něčeho, co je z obchodního a finančního hlediska neuskutečnitelné.“⁷⁴ „Mám pocit, že od té doby, co jsem se vrátila do školy, jsem ještě neměla čas se zastavit a prostě jen plýtvat čas.“⁷⁵; Pak si řekl, že nebude plýtvat síly na zástupce dočasného velitele trarku.“⁷⁶

Abychom lépe porozuměli původu sedmého pádu ve vazbě sloves *hýřit* a *plýtvat*, je nutné nahlédnout do příslušné literatury. Dobře nám zde poslouží Šmilauer a jeho *Novočeská skladba*⁷⁷, v níž autor instrumentálu věnuje nemalou pozornost. Autor zde slovesa s instrumentálním doplněním rozděluje dle sémantiky do pěti skupin. Z nich ve skupině třetí, skupině sloves „s představou plnosti, hojnosti“ se objevuje podskupina *i*) obsahující slovesa *hýřit*, *plýtvat*, *hospodařit*, *šetřit*, *lakotit*, *skrblit*. Dle Šmilauera je tedy tento sémantický rys

---

⁷⁰ Facebook je hitem mladých, svoje pocity a nálady uzamkli v počítačích. *e15.cz* [online]. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.e15.cz/magazin/facebook-je-hitem-mladych-svoje-pocity-a-nalady-uzamkli-v-pocitacich-853090>

⁷¹ *Masařík a syn, s.r.o.* [online]. Koupelny na klíč. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: http://www.masarikasyn.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=66&Itemid=67

⁷² VEPŘOVSKÁ, Jitka. Rodině nejvíce přátelskou obcí je na Děčínsku Krásná Lípa. *Děčínský deník.cz* [online]. 14. října 2017 [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: https://decinsky.denik.cz/zpravy_region/rodine-nejvice-pratelskou-obci-je-na-decinsku-krasna-lipa-20171014.html

⁷³ BAXENDALE, Trevor. *Doctor Who: kroniky půvabu – Dávný čas*. [online]. Přeložil Tomáš OAKLAND. Brno: Jota, 2017. ISBN 978-80-7565-168-6. Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=NmVgDwAAQBAJ&pg=PT82&lpg=PT82&dq=%22pl%C3%BDtvat+%C4%8Das%22&source=bl&ots=4KDuREaDNK&sig=ACfU3U2R6p-SqczR8D4UzCkM_wjenQ9RZw&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKEwiQo6jwKToAhVCZcAKHTcQCHEQ6AEWA3oEAcQAQ#v=onepage&q=%22pl%C3%BDtvat%20%C4%8Das%22&f=false

⁷⁴ JACK, Albert. *Smáli se Galileovi: jak velcí vynálezci vytřeli zrak svým kritikům*. Přeložila Petra FLORIANOVÁ. Praha: Vyšehrad, 2017. str. 145. ISBN 978-80-7429-807-3.

⁷⁵ SMUTNÁ, Jana. Není čas ztrácet čas. The Kellner Family Foundation [online]. 17. listopadu 2013 [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <https://www.kellnerfoundation.cz/univerzity/nasi-absolventi/jana-smutna/detail/neni-cas-ztracet-cas>

⁷⁶ ŠPAČEK, Michal. *Skřetí spár: dějiny lehkého pěšího sarku*. Praha: Epoque, 2008. Pevnost (Epoque). str. 94. ISBN 978-80-87027-70-7.

⁷⁷ ŠMILAUER, Vladimír. *Novočeská skladba: vysokoškolská příručka*.

stěžejní pro instrumentální vazbu, což je pochopitelné, neboť je-li něco plně automaticky to v nás evokuje otázku *čím?*

U slovesa *hýřit* ve smyslu negativním a slovesa *plýtvat*, zejména ve výše uvedených kontextech, kde se objevuje akuzativ, se proto ptáme, zdali je možné uvažovat tu o hýření a plýtvání z plnosti, dostatku či snad přebytku. Dle našeho názoru zde totiž nemusí nutně být tento presuponovaný význam. Neboť například výše uvedená věta *Nechcete z Vašeho rozpočtu zbytečně plýtvat peníze, ale grafický návrh by se Vám hodil?* použitá ve smyslu reklamy naopak staví na významu, že si adresát nemůže dovolit peníze zbytečně utrácet, tudíž jich nemůže mít přebytek. Podobně pak situaci vnímáme i v dalších větách, kde kupříkladu to že někdo „plýtvá své síly“ spíše evokuje, že jich nemá tolik, aby si nějaké plýtvání mohl dovolit. Spojení s časem už zřejmě vůbec nemusíme vysvětlovat, neboť v dnešním světě neustále slýcháme, že času máme všichni nedostatek.

Z významového hlediska by to tedy znamenalo, že tyto slovesa ve výše použitých kontextech na rozdíl od dalších sloves v sémantické skupině vyjadřující „plnost“ se významově odlišují, neboť nehovoří o plnosti v pravém slova smyslu, ale spíše o její ztrátě a jistém nedostatku. To může být důvod, proč se tyto slovesa počínají odlišovat i formálně, tedy akuzativní vazbou. Mohli bychom tak hovořit spíše o příklonu k významu slovesa „ztratit/ztrácet“. Nejlépe je tento příklon vidět kupříkladu ve spojení se substantivem *čas*, kdy slovesa můžeme použít zcela synonymně: „*Akorát tu plýtváš/ztrácíš svůj čas.*“ Ve spojení se substantivem *síla* v plurálu se nám toto použití nejeví jako zcela synonymní, ale přesto funkční, neboť když někdo plýtvá své síly, určitě je ztrácí. Zdá se, že sloveso *plýtvat* zde zdůrazňuje zbytečnost této ztráty.

V použití se substantivem *peníze* pak má zřejmě větší vliv příbuzné sloveso *utratit/utrácet*. Právě frekventativní variantu *utrácet* lze ve výše uvedených příkladech použít zcela synonymně, viz „*Podle něj je výhodou, že nemusí plýtvat/utrácet peníze za mobilní zprávy SMS kamarádům.*“; „*Nechcete z Vašeho rozpočtu zbytečně plýtvat/utrácet peníze, ale grafický návrh by se Vám hodil?...*“; „... řekl starosta Krásné Lípy Jan Kolář s tím, že tak město některé aktivity v příštím roce bude moci více podpořit a nebude muset plýtvat/utrácet peníze z vlastního rozpočtu.“ Domníváme se, že je tomu tak díky jejímu významu opakovanosti, který může v některých kontextech onu zbytečnost evokovat. Ve všech těchto příkladech lze ke slovesu *utrácet* explicitně doplnit adverbium *zbytečně*. V příkladu druhém už dokonce uvedeno je, což může dokládat blízkost spojení *plýtvat peníze a utrácet peníze*

v jazykovém povědomí uživatelů. Spojení *zbytečně plýtvat* vnímáme totiž jako nadbytečné vyjádření, neboť je možné předpokládat, že každé plýtvání je zbytečné. Mohli bychom tedy spekulovat, že autor této výpovědi chtěl ve skutečnosti použít spojení *zbytečně utrácet*, avšak vlivem blízkosti se slovesem *plýtvat* sáhl vedle a výpověď už odebráním adverbia *zbytečně* neopravil. Na stranu druhou jedná se o reklamní text, čili je možné, že ono nadbytečné vyjádření je vlastně záměrné a jeho funkcí je umocnit a zdůraznit již očividnou zbytečnost onoho plýtvání.

Rozhodli jsme se proto vyhledat v korpusu spojení slovesa *plýtvat* s adverbium *zbytečně* vycházející z předpokladu, že by se mohlo jednat o podobné případy záměny sloves *plýtvat* a *ztratit/utrátit*. Ačkoliv se náš předpoklad zcela nevyplnil, při zkoumání dohledaných kontextů jsme si všimli, že v případech, kde je záměna nebo významová blízkost (tam, kde přímá záměna nemusí být pro daný kontext zcela vhodná) se slovesem *ztratit* méně funkční, jeví se stejně málo funkční spojení *plýtvat* s akuzativem.

Akuzativní objekt bychom si tedy uměli představit u následujících příkladů typu a) *zbytečně plýtvat dech (mluvením při běhu) / palivo / mobilní data / obsah peněženky*, přičemž ve všech těchto případech se docela jistě jedná o ztrátu, a zároveň je možná i přímá náhrada za sloveso *ztrácet*. Všimněme si, že přítomnost adverbia *zbytečně* je v kontextech zásadní pro zachování sémantiky původního sdělení. Zatímco případy typu b) *plýtvat kořením / řečmi / úsilím / šarmem* bychom spíše ponechali s instrumentálem, přičemž si všimněme, že ona náhrada se slovesem *ztrácet* není dost dobře možná. Stejně tak tu chybí alespoň jistá významová spjatost s ním, neboť například ten, kdo plýtvá svým šarmem či úsilím, je nemusí nutně ztrácet. O jistou ztrátu by se snad mohlo jednat v případě *plýtvat kořením*, ale ani tam se nejedná o ztrátu v pravém slova smyslu, protože při používání koření se koření samo zcela neztrácí, ale pouze přemísťuje či transformuje do pokrmu. Všimněme si vět *Vy tím kořením plýtváte!* a **Vy to koření zbytečně ztrácíte!*

Šmilauerovo zařazení sloves do skupiny vyjadřující plnost zodpovídá otázku, proč kladný význam slovesa *hýřit* a jeho významové alternativy jako: *oplývat, kypět, překypovat*; zasaženy akuzativem nebyly. Jelikož z jejich podstaty jsou s významem plnosti pevně a nerozlučně spjaty, nemohlo tudíž k odklonu od instrumentální vazby dojít.

Zdá se nám, že podobně jako se rozděluje význam slovesa *hýřit* na kladný a záporný, rozděluje se i význam slovesa *plýtvat*. Zatímco jeden význam zastoupený typem a) bychom charakterizovali jako „zbytečně ztrácet“, význam druhý zastoupený příklady typu b) bychom

popsali pouze jako „nadužívat“. Všimněme si, že v případech spojení plýtvat typu *b*) se význam mírně blíží kladnému významu slovesa *hýřit*. Neboť významy „využívat hojně“ a „nadužívat“ stojí jistě blízko sobě. Stejně jako kladný význam slovesa *hýřit* i význam „nadužívat“ slovesa *plýtvat* plyne z hojnosti, což by mohlo vysvětlovat udržení si instrumentálové vazby. Tuto teorii by však bylo třeba znovu prověřit podrobněji na větším vzorku.

Závěr

V této práci jsme se zabývali pronikáním sekundárního akuzativu do valence českých sloves. V první, teoretické, části jsme popsali základy valenční teorie sloves, ze které jsme vycházeli, a charakterizovali českou pádovou soustavu. Všimli jsme si při tom i jiných pádových konkurencí než pouze akuzativních (např. nominativ vs. instrumentál v přísudku, nominativ vs. genitiv v podmětu apod.)

Po prozkoumání pěti různých jazykovědných publikací jsme zjistili, že ačkoliv se o pronikání akuzativu v literatuře mnohdy píše, většinou se jedná o pouhé zmínky. Navíc jen velmi zřídka se dočítáme cokoli o příčinách, které za tímto jevem stojí. Vysvětlení nám tak literatura neposkytuje vůbec, nebo uvádí jenom krátké, dále nerozpracované domněnky. Zpozorovali jsme, že literatura často využívá totožných příkladů, což může dělat záměrně, aby čtenáři usnadnila přijetí, nebo tak může činit z nedostatku dokladů.

V praktické části práce jsme se věnovali rozboru vybraných sloves se sekundárním akuzativem. Konkrétně šlo o slovesa *pracovat*, *zmínit*, *diskutovat*, *mluvit*, *hýřit* a *plýtvat*. Slovesům *pracovat* a *mluvit* jsme přisoudili ovlivnění sémanticky blízkými a velmi frekventovanými slovesy *dělat* a *říkat*. Nutno však podotknout, že i samotná slovesa *pracovat* a *mluvit* mají vysokou frekvenci, a proto se s bezpředložkovou akuzativní vazbou objevují výjimečně.

Značnou pozornost jsme věnovali slovesům *zmínit* a *diskutovat*. U obou těchto sloves jsme zjistili, že v případě spojení s akuzativem se o novotvary jednat nemůže, neboť akuzativ je u nich zachycen už v dokladech z poloviny minulého století. Jedna z možných příčin výskytu akuzativu u obou sloves by mohla být způsobena vlivem sémanticky blízkých sloves *říci*, *povědět*, *sdělit*, *oznámit*, *uvést*. U slovesa *zmínit* jsme ještě objevili tlak z online prostředí, konkrétně pak jeho používáním ve funkcích tzv. zmínek na sociálních sítích. Tento vliv by si zasloužil podrobné prozkoumání v nějaké další práci. Navrhli jsme i přesné postupy, jakými by bylo možné takový průzkum provést.

Chování slovesa *diskutovat* jsme vysvětlili významovým posunem ke slovesům *probírat*, *projednat* a všimli jsme si jeho odlišení od sloves „prostého“ mluvení. Podívali jsme se rovněž na možný vliv slovesa *komunikovat* a porovnali jsme několik případů, kdy by mohlo dojít k jejich záměně.

Také při použití akuzativního předmětu u sloves *hýřit* a *plýtvat* jsme si povšimli drobných změn v sémantice. Potom, co jsme tyto změny podrobně prozkoumali ve spojení s různými předměty, jsme vyložili rozdíly v jejich používání.

Jako cíl naší práce jsme si stanovili hledání příčin pronikání akuzativu do valence některých českých sloves. V práci předkládáme celkem jedenáct různých hypotéz a sedm návrhů na jejich ověření, které by tyto příčiny mohly osvětlit. V některých případech jsme provedli částečná ověření sami. I přesto, že šlo o ověření částečná, nabízejí zajímavá vysvětlení, která ve většině případů nasvědčují tomu, že naše úvahy mohly směřovat správným směrem.

Naše práce může sloužit dalšímu výzkumům hned v několika ohledech. Mohou být prozkoumány hypotézy, které jsme předložili, nebo mohou být na větších vzorcích přezkoumány některé naše teorie, o které opíráme naše vysvětlení, nebo může být využit náš přílohový materiál k dalším rozborům.

Příloha 1

Shromážděný materiál – slovesa se sekundárním akuzativem

sloveso	původní pád	akuzativ	možné ovlivnění	zdroj
cákat	vodou	vodu	?	použito v textu
cenit si	krve	krev	?	Vallex 2016
debatovat	o možnostech	možnosti	probírat, řešit	použito v textu
diskutovat	o otázkách	otázky	probírat, řešit	použito v textu
dominovat	trhu	trh	ovládat	google
hlasovat	o novele zákona	novelu zákona	?	google
hýřil	penězi	peníze	utrácet	použito v textu
mluvit	o práci	nesmysly	říkat	použito v textu
modlit se	-	otčenáš	odříkávat	google
nabýt	účinnosti	účinnost	získat	korpus, google
obchodovat	s ropou	ropu	prodávat	google
obstát	u zkoušky	zkoušku	zvládnout	google
plýtvat	silami	síly	ztrácet	použito v textu
pomocť	s úklidem	něco	udělat	odposlechnuto
poslouchat	hudby	hudbu	?	použito v textu
považovat si	úspěchu	úspěch	?	Vallex 2016
pracovat	na výzkumu	něco	dělat	odposlechnuto
šetřit	penězi	peníze	spořit	korpus
uvažovat	o postupech	postupy	posuzovat	použito v textu
zanechat	činnosti	činnost	ukončit	odposlechnuto
předponová slovesa do-				
dopátrat se	pravdy	pravdu	zjistit	odposlechnuto
dopřát si	odpočinku	odpočinek	věnovat/dát si	použito v textu
učit se + odvozeniny				
učit se	matematice	matematiku	?	známé
naučit se	řemeslu	řemeslo	?	známé
užít + odvozeniny				
užít/užívat	léků	léky	?	známé
použít	nástroje	nástroj		známé
využít	situace	situaci	?	známé
zneužít	příležitosti	příležitost	?	známé

Seznam použitých zkratk

oralv1 – referenční korpus neformální mluvené češtiny (zahrnuje Čechy, Moravu a Slezsko), jeden z korpusů Českého národního korpusu

MČ 2 – PETR, Jan, VESELKOVÁ, Jarmila, MIROSLAV KOMÁREK, JAN KOŘENSKÝ a JAN PETR, ed. *Mluvnice češtiny. (2), Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986, 536 s.

MČ 3 – DANEŠ, František, HLAVSA, Zdeněk, MIROSLAV GREPL, ed. *Mluvnice češtiny (3), Skladba*. Praha: Academia, 1987, 748 s.

syn2015 – synchronní reprezentativní a referenční korpus současné psané češtiny, jeden z korpusů Českého národního korpusu

Seznam použité literatury

ČECHOVÁ, Marie. *Čeština – řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9., s.

DANEŠ, František, HLAVSA, Zdeněk, Miroslav GREPL, ed. *Mluvnice češtiny (3), Skladba*. Praha: Academia, 1987, 748 s.

HAUSENBLAS, Karel. *Vývoj předmětového genitivu v češtině*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958, 230 s. ISBN (Brož.).

Internetová jazyková příručka [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 2008-2020 [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.

KARLÍK, Petr. Syntaktické sloveso. *Naše řeč*. 1996, 79(2), s. 66-72.

KOMÁREK, Miroslav. *Příspěvky k české morfologii*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978, 151 s.

LOPATKOVÁ, Markéta, Václava KETTNEROVÁ, Eduard BEJČEK, Anna VERNEROVÁ a Zdeněk ŽABOKRTSKÝ. *Valenční slovník českých sloves - VALLEX*. Vydání druhé, přepracované a rozšířené. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, 698 s. ISBN 978-80-246-3542-2.

LOPATKOVÁ, Markéta, Zdeněk ŽABOKRTSKÝ a Václava KETTNEROVÁ. *Valenční slovník českých sloves*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2008, 381 s. ISBN 978-80-246-1467-0.

MACHÁČKOVÁ, Eva, František DANEŠ, Nad'a SVOZILOVÁ, Zdeněk HLAVSA, Hana PROUZOVÁ a Anna JIRSOVÁ. *Větné vzorce v češtině*. 2. opr. vyd. Praha: Academia, 1987, 275 s.

NOVOTNÝ, Jiří. *Nástin syntaktického popisu češtiny (na základě valenční teorie)*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně, 1994. Acta Universitatis Purkynianae. ISBN 80-7044-086-4.

Petr KARLÍK, Marek NEKULA, Jana PLESKALOVÁ, ED. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/>

PETR, Jan, VESELKOVÁ, Jarmila, Miroslav KOMÁREK, Jan KOŘENSKÝ a Jan PETR, ed. *Mluvnice češtiny. (2), Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986, 536 s.

SVOZILOVÁ, Nad'a, Hana PROUZOVÁ a Anna JIRSOVÁ. *Slovesa pro praxi: valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia, 1997, 359 s. ISBN 80-200-0618-4.

ŠMILAUER, Vladimír. *Novočeská skladba: vysokoškolská příručka*. 2. vyd., (v SPN 1. vyd.). Praha: SPN, 1966.,

ŠTÍCHA, František. Konkurence nominativu a instrumentálu přísudkového substantiva v současné spisovné češtině. *Naše řeč*. 1980, 63(4), s. 192-200. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6204>

ULIČNÝ, Oldřich. K deflektivizačním tendencím ve slovanských jazycích. Ivo POSPÍŠIL a Miloš ZELENKA, ed. *Česká slavistika 2003. České přednášky při XIII. mezinárodní kongres slavistů*, 2003, s. 155-163.